

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

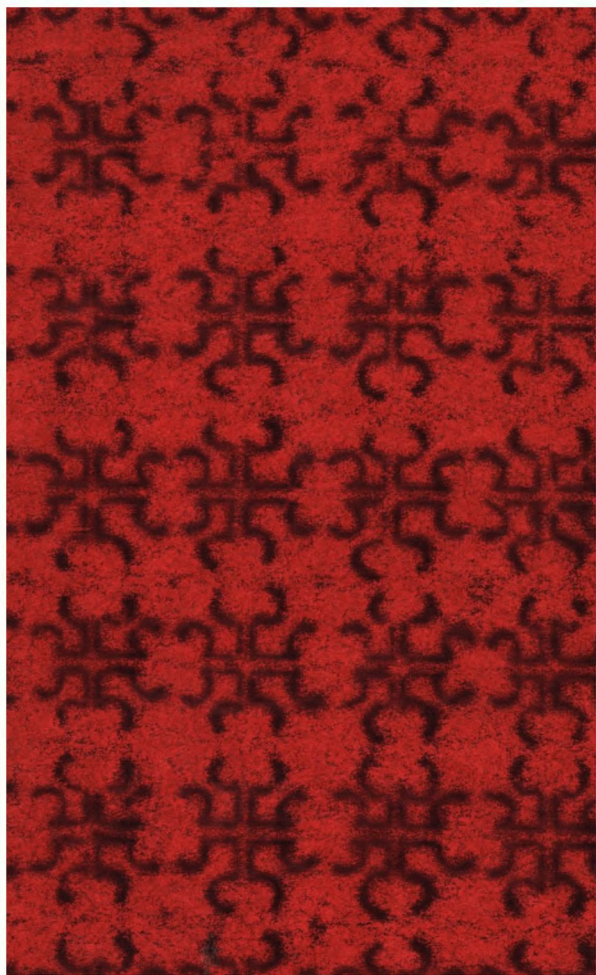
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KNUD FABRICIUS

TROELS-LUND

DET SCHØNBERGSKE FORLAG
ERNST BIERBERG & MICHAEL H. JENSEN
KØBENHAVN

TRYKT I BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI
M C M X X I

INDHOLD

	SIDE
TROELS-LUND. 1840-1921	5
I. FORUDSÆTNINGER OG GRUNDELEMENTER..	8
II. STUDENTERTID OG FØRSTE MANDDOMSAAR	14
III. GENNEMBRUDDET	27
IV. DE FØRSTE DELE AF „DAGLIGT LIV I NOR- DEN“	38
V. POLITISK STILLING OG PERSONLIGE FOR- HOLD.....	56
VI. DE MELLEMLIGE BIND AF „DAGLIGT LIV“. HVERDAG OG HELG, AARLIGE FESTER OG BRYLLUP..	65
VII. „LIVSBELYSNING“	77
VIII. ALDERDOM OG SIDSTE VÆRKER	89

sin Analyse af Shakespeares Richard III har Georg Brandes peget paa, hvorledes den dramatiske Digter maa kunne gaa ud af sin egen Hud og krybe i en andens Skind. Men er dette ikke det samme, som enhver Forfatter maa gøre, der vil prøve paa at forstaa en Skikkelse psykologisk: Finde det Punkt, hvor deres Væsners Linjer skærer hinanden, og ud herfra trænge ind i sit Studieobjekts lønligste Kroge? Shakespeare forstaaer Richard ud fra den Pukkel, som de begge bærer paa Ryggen; thi at tilhøre den foragtede Skuespillerstand, det betyder ogsaa at være mærket i det daværende engelske Aristokratis Øjne. Derfor bør man vel ved Studiet af enhver Forfatter først og fremmest spørge efter hans Karakterskildring, thi ad ingen anden Vej røber han saa let sit eget Væsens Inderste.

Troels-Lund har kun sjældnere omtalt sine samtidige, men om en enkelt, med ham beslægtet Natur har han efterladt en hel lille Skildring. Det er af den anden store danske Historieskriver fra d. 19de Aarhundrede, Sønderjyden A. D. Jørgensen. Naar man forlængst har glemt denne Skildring, er der dog et enkelt Billede, der altid vil blive staaende lyslevende for én: Den unge Arkivmand, der kommer ind i Rigsarkivets Arbejdssal, bærende en Stabel Arkivsager saa forsigtigt og omsorgsfuldt, som en Gartner sine elskede Blomster. I begge Tilfælde er der Tale om en betroet Opgave; de er som Præster, der vogter en Helligdom. Derfor er der, i Følge Troels-Lund, en

ejendommeligt haard Fasthed over A. D. Jørgensen; han føler sig som den, paa hvis Skuldre der af en usynlig Magt er lagt et Ansvar. Skønt han fra Naturens Haand har et meget modtageligt Gemyt, bevares dette Præg nærmest i det ydre, i det friske Sprog. Iøvrigt lukker han sig af, han tager sig selv højtideligt, fordi hans Mission er højtidelig, og han bliver for Offentligheden »en Statue af sig selv, et Sindbillede: Sønderjyden, Historikeren, Rigsarkivaren«.

Der kan ikke være Tvivl om, at naar Troels-Lund formaaede at se saa forstaaende paa sin store samtidige, der dog var ham saa forskellig, beroede dette paa, at han her rørte ved en fælles Streng: Den betroede Opgave. De var begge Leviter i en Helligdom, og denne Helligdom var endda den samme. Men selv om Troels-Lund ogsaa forstod at holde sig paa en vis Afstand fra Hoben og at blive en plastisk Skikkelse som A. D. Jørgensen, var det dog langt fra, at han forstenedes. Han anfører selv indirekte en Hovedgrund hertil, naar han bebrejder sin Fælle, at denne savnede Evne til ved Humor at sprænge Forsteningen. Thi Lune besad som bekendt Troels-Lund selv i højeste Grad.

Men ved Siden af Ligheden mellem de to Mænd var der en iøjnefaldende Forskel. Først og fremmest beroede dette paa, at Troels-Lund var Købstadbarn, Jørgensen derimod vokset op paa Landet, eller, for at være strengt korrekt, i en lille Flække, hvor Barnets Liv formede sig næsten som paa Landet.

Om en saa intim Forbindelse med Mulden og dens Børn, som A. D. Jørgensen havde, kunde der hos Troels-Lund ikke blive Tale. Det er saa meget mær-

keligere, som hans Gerning i endnu højere Grad end Jørgensens blev knyttet til det brede Folk og til dettes daglige Liv under de jevneste Forhold. Men maaske kan man heri finde en Forklaring til, at han med Forkærlighed syslede med alt, hvad der rakte ud over den graa Dagligdag; ikke saa meget med Agerbrug og Handel eller med de sociale Udviklingslinjer, som med Helligdag og Fest, især Barnedaab, Trolovelse, Bryllup og Ligfærd.

== I. FORUDSÆTNINGER OG GRUNDELEMENTER

roels-Lund var født d. 5. September 1840, og han levede hele sit Liv i København og Omegn. Paa fædrene Side staar han i en Række betydelige Mænd, der ofte sysselsatte sig med aandelig Virksomhed. Farbroderen, Peter Vilhelm Lund, var saaledes en fremragende Naturforsker. Ikke mindre Betydning havde det dog, at Faderen i første Ægteskab havde været gift med en af Søren Kierkegaards Søstre, og at hans Farbroder havde ægtet den anden Søster. Men boglig Lærdom sad ikke ene til Højbords i hans Fædrenehjem, thi Husets Herre, Justitsraad Ferdinand Lund, var Embedsmand, Kontorchef i Nationalbanken; hans Broder, Grossereren, var bekendt for sin praktiske Sans og »sine muntre Indfald«. Og Tidens Begivenheder gav stærke Genlyd i Hjemmet. Til dets nære Omgang hørte de unge Slægtninge, Døtre af Fættereren Troels Lund i Helsingør, af hvilke den ene, Cathrine, var gift med den senere General Tillisch, Søstersøn af selveste Enevældens Starkad, den gamle barske Poul Christian Stemann. Konservatisme og Danskhed i uløselig Forbindelse, men uden stærke Ord, maatte ad denne Vej paavirke den unge Slægt. Tankestrømninger fra Søren Kierkegaard og gamle Stemann — hvilke Modsætninger! Men tillige, hvilken Mulighed for en Yngling til at lære at maale og vurdere den menneskelige Aand i dens forskellige Skikkelser!

Indtrykkene af Forældrene maatte, selv om disse var mindre fremtrædende, gaa i samme Retning. Fa-

deren var en stille, mild Mand, men Børnene følte, hvor hans Hjerte hang ved den gamle enevældige Helstat med Mindet om den stolte Flaade. Naar de i Krigsaarene talte om Sønderjylland, saa de ham bevæges ved Tanken paa Norge og Holsten, hans staelige og kloge Moders Fødeland. Justitsraadens Hustru og Kusine, Cathrine Lund, var høj og mager med et anseligt Ydre; hun var en meget alvorlig, næsten streng Natur, der skyede Ømhedsbeviser over for Børnene og hyldede en gammeldags Kristendom med ligefrem Antipati mod Grundtvigianismen. For saa vidt faldt deres Paavirkning sammen med hele Familie-kredsens. Nye Elementer er det derimod, naar vi hører om Faderens Kærlighed til Naturen, der drev ham ud paa lange Fodvandring, saa at Børnene altid tænkte sig ham gaaende, eller førte ham paa Fisketure til den den Gang romantiske Lersø, hvor han bestod Jagteventyr med Ilderen. Og hvad Moderen angaar, var hendes Alvor ganske fri for Melankoli, hendes Natur var »kraftig og klar som Bjergluft«, hun elskede Livet.

I disse Omgivelser voksede den lille Troels op sammen med to Helbrødre og fire Halvsøskende. Der er nu næppe mange af disse gamle Hjem tilbage, som Huset paa Gammeltorv, hvor alt, hvad der kom op i Folket, det være sig inden for Kunst, Videnskab eller Politik, var Genstand for livlig Drøftelse. I disse borgerlige Hjem, i de høje og store Stuer samledes til Middagen om Søndagen Husets Venner, kendte Ansigter, hvert inden for sit Felt; her blev der talt om virkelige Ting, og her blev læst, hvad der fremkom af virkelige Bøger. Det yngste af Børnene var ikke den mindst omhyggelige Tilhører. Ingen af Gæsterne

gjorde dog vist saa stærkt Indtryk paa ham som den lunerige »Onkel Søren«, hvis aandelige Indflydelse paa hans »Nevø« gik helt tilbage til Barnealderen. Søren Kierkegaard havde, som Henriette Lund har vist det i sine »Erindringer«, stor Evne til at være ung mellem de unge. Men skønt intet Blodets Baand bandt dem sammen, var det dog særlig mellem det yngste Skud og den ensomme Tænker, at der udviklede sig Sympati, grundet paa den stærke Fantasi og den humoristiske Sans, der var tidligt udviklet hos den Unge.

Troels-Lund fortalte gerne et Par Smaatræk fra sin Barnealder. En Dag mødte han Onkel Søren om Morgenens paa Vejen til Skolen, og han fik saa Følgeskab op over Volden. Her udmalede Søren Kierkegaard for Drengen, hvorledes det vilde være, hvis han nu ikke skulde i Skole, men i Stedet ud i Skoven med Onklen, og tilsidst havde han faaet sat Barnets Fantasi saaledes i Bevægelse, at han *var* i Skoven. I samme Øjeblik stod de imidlertid foran Skoleporten, og med en kort Afsked forsvandt Søren, hvorpaa Faldet tilbage til Virkelighedens Verden indtraadte brat for den anden Part i Historien.

En anden Gang — det var kort før Søren Kierkegaards Død paa Frederiks Hospital i Vinteren 1855 — var Troels sammen med en ældre, godlidende, men lidet begavet Slægting ude for at se til ham. Mens der førtes en intetsigende Samtale mellem de to ældre, stod Drengen ved Enden af Sengen, og mellem ham og den syge var der spændt en usynlig Forstaaelsens Bue uden om den tredje Mand. Naar der faldt en rigtig banal Ytring fra ham, lyste der et Glimt fra Sørens Øje ned til Sengeenden, der hernede indregistre-redes paa Modtagerapparatet som: »Du og jeg — vi

forstaar hinanden«. Ikke eet Ord var blevet vekslet mellem de to, men ved Afskeden saa Søren Kierkegaard paa sin unge Ven med et Blik »saa smertelutret, saa forklaret og straalende kærligt«, at det blev et Minde, der følte som en Afglans af noget overjordisk.

Men dog var der intet Menneske i Hjemmet paa Gammeltorv, der fængslede den opvoksende Dreng saa stærkt som den Slægtning, han aldrig fik at se. Med varme Kinder læste han Brevene fra den anden Onkel, Vilhelm Lund i Brasilien. Her fremdrog denne fra Klippehulerne de forstenede Rester af tidligere Jordperioders Kæmpedyr, som nu hører til vort Zoologiske Museums største Skatte, og de farverige Beretninger om Livet her i Troperne, »hvor Negre og Slinger hørte til Dagens Orden«, talte stærkt til Brodersønnens Natursans. Her var Impulser baade af æstetisk og videnskabelig Art, først og fremmest dog til Eventyrlysten og Handlekraften, og de kom i Tidens Løb til at paavirke Troels-Lund i forskellige Retninger.

Justitsraad Lund var i Stand til i den varme Aars-tid at kunne fly fra den gamle By inden for Voldene og holde særlig Sommerlejlighed. Aaret efter Troels' Fødsel lejede han det berømte, men meget brøstfældige Bakkehus, og dette blev i de følgende 20 Aar Familiens Sommerhjem. Hvilken Betydning Minderne paa »Gamle Bakkehus« om Rahbeks, Grundtvig og Heibergs fik for Drengen, blev ham vel først langt senere klart; foreløbig optog Nutidslivet herude i Naturen med Udsigt over Kallebodstrand og Køgebugt og den skovlignende Søndermark i Ryggen ham helt. Herfra stammede de første Barndomsindtryk, som han senere kunde huske: »Jeg mærker endnu Tøjret i hver

af mine Hænder, naar jeg trak to Køer til Vands hen til Dammen ved det gamle Piletræ«. Eller han kommer til at tænke paa, hvorledes Gedebukken foran Drengenes Gig gjorde Oprør, rejste sig paa Bagbenene og væltede Vognen. Andre Træk er lidt mere individuelt prægede, som den fornøjelige Stemning den Morgen, da Gulvet i Soveværelset paa Bakkehus efter et Regnskyl stod under Vand, og alle fjorten Trætøfler, »hele Flaaden«, flød rundt mellem Sengene. Her har vi allerede Trangen til at afvinde alt den bedste Side, ligesom Livsglæden og Livslysten dokumenterer sig i den levende Erindring om de »uudtømmelige« Stikkelsbærbuske og Jordbærbede, og den nemmede Fædrelandskærlighed i Børnenes Offer af Skolepenge til »de Saarede og Faldnes Efterladte«. Mest talende for Drengens Særpræg og senere Gerning synes den Ensomhedstrang og Fantaseringslyst at være, der førte ham paa Opdagelsesrejser i Søndermarken uden andet Selskab end Hunden. »Jeg indrettede mig »en Hule« under et gammelt Egetræ, hvor jeg gemte mine Vaaben og kunde sidde i Læ, naar det regnede«.

Troels-Lund var — naturligvis — en lidet flittig Skoledreng; »1 Skilling for hvert Ug i Karakterbogen forslog ikke synderligt«. Men da han var kommet over Konfirmationen, vaagnede der i de sidste Skoleaar uden ydre Paavirkning en stærk Læselyst hos ham; den førte til en forøget Flid ogsaa med Skolearbejdet, og Virkningen heraf udeblev ikke. Samtidig begyndte hans Karakter at fæstne sig, og Søskendene fik Indtryk af de Linjer, som omsluttede hans Væsen. Hans Søster taler om hans »tidlig udviklede harmoniske Natur« og om »hele den fine Elskværdighed, hvormed han forskønnede og glædede Hjemmet«. Man føler, at

han mellem de ret skarpkantede Personligheder, som fandtes i Slægten, med Vilje indtog den Baggrundsplads, som ældre Søskende altid finder passende for den yngste; at den vordende Historiker forstod Kunsten at lytte frem for at tale. Han var fra Naturens Haand ingen Stridens Mand og blev det aldrig. Drengen vandt gode Venner i Skolen og næppe nogen Fjende; han stod først og fremmest i et sandt Broderforhold til sine nærmeste, navnlig Halvbroderen Peter, »den Ærlige«, som dennes Hædersnavn var inden for Kredsen. Hjemmehygge kom til at staa hele Livet igennem for Troels-Lund som et uvurderligt Gode. Men endnu er han ikke ret uafhængig af Omgivelserne, han har ingen Oplevelser eller Brydninger gennemgaaet. Som et uprøvet Kar staar han for os, da han i Sommeren 1858 absolverede sin Eksamen Artium med et ogsaa i Familiens Øjne meget fyldestgørende Resultat.

II. STUDENTERTID OG FØRSTE MANDDOMSAAR

Studentereksamen betød den Gang i højere Grad end nu, at den unge Mand i sine nærmestes Kreds ansaas for at have gennemløbet en Udvikling, og at hans Anskuelser nu kunde lade sig høre. Den første synlige Frugt af Friheden var en Jyllandsrejse med tre Venner. Holdt i meget beskedne Former, og ved sin Appel til den lokale Gæstfrihed mindende om den Hostrupske »Fodrejse« med en saadans »Eventyr«, var den en herlig Optakt til Rusaaret og de mange Oplevelser, der her ventede i den rigeligt tilmaalte Fritid.

Troels-Lund var en af de faa, som flittigt fulgte Sibberns filosofiske Forelæsninger, og da Tidens Fylde kom, og Sibbern efter Eksaminationen havde sagt: »Tak, det kan være nok!«, var den unge Kandidat saa ivrig for at afrunde sin Fremstilling, at han svarede: »Nej, der er endnu noget«, og Samværet ved det grønne Bord fortsattes endnu en Stund til gensidig Tilfredshed for Lærer og Elev. Det var ikke underligt, at den, der havde Søren Kierkegaard til »Onkel«, endog kunde komme ind paa den Tanke at gøre Filosofi til sit Livsstudium. Harald Høffding og han, der som unge Studenter havde fundet hinanden, læste i disse Aar sammen Platon; Høffding mente dog senere, at det snarere var Kunstneren end Tænkeren i Platon, som optog Lund, og saa heri »et indre Brydningsforhold i hans Natur, der fulgte ham Livet igennem«, altsaa ogsaa i Historien. Vist er det, at den Paavirk-

ning af græsk Filosofi, som Troels-Lund her var Genstand for, var den stærkeste Impuls af literær Art, som han nogensinde modtog. Men ligesom Høffding ikke var den eneste Ven, han vandt, var der mange andre Videnskabsgrene, som havde Tag i ham; en Tid syslede han med filologiske Studier, til en anden Tid var det Medicin, han studerede. Men da Praksis skulde slutte sig til Teorien, d. v. s. da det galdt Besøg paa Anatomikamret, tvang en uovervindelig Modbydelighed ham til at opgive Studiet.

Resultatet blev, at Theologien foreløbig sejrede. Hans Moder havde ønsket, at alle Sønnerne, som studerede, skulde blive Præster, og Følgen blev virkelig, at tre af dem tog theologisk Embedseksamen. At Moderen blev bortrevet af Brystsyrge samme Aar, som Troels tog Filosofikum, gjorde, at hendes Ønske fik dobbelt Vægt for ham. Men sikkert nok var det ogsaa Syslen med »Onkel Søren« Tanker, der flere Aar efter dennes Død fik ham ind paa denne Bane. Varig blev Paavirkningen dog ikke, dertil var Forskellen mellem de to Mænds Aandsanlæg for stor. Man kan vel endnu finde en Kierkegaardsk Paavirkning i Valget af Emnet for hans Disputats i 1871 »*Om Sokrates's Lære og Personlighed*«. Netop den Sokratiske Ironi havde været den store Filosof's Yndlingsemne. Men selve Bogen viser, hvor langt Troels-Lund var kommet bort fra Kierkegaard. Stærkere paavirket var han nu af Studiet af Platons Dialoger. Resultatet heraf blev den »humoristiske Livsanskuelse«, som han tillægger Sokrates, og hvori man ogsaa sporer hans eget foreløbige Livsresultat. Det er ejendommeligt at se dette Ord blive anvendt her et halvhundred Aar, før vi møder det hos Harald Høffding. Livsbetragtningen udtrykkes i

følgende Ord om Sokrates: »Religiøst beroliget med Hensyn til det Afgjørende, spiller han med Tilværelsen, lader Mulighederne vexle, skifter Stemning med dem, og bevarer dog sin Grundstemning uforandret. Han veed, at en af Mulighederne svarer til Virkeligheden, men hvilken det er, veed han ikke ... alvorlig glad forholder han sig til dem alle, nyder den bestandige Vexlen, og er rolig i Forvisningen om, at Guddommens Ordning er den bedste«. Der slaas her paa Strenge, der er beslægtede med de kristelige, og dog er der ved Siden heraf en Agnosticisme til Stede, der viser, at Forfatteren er i Glidflugt bort fra Kristendommen. Men der er ogsaa en trøstig Forvisning, som viser, at han føler sig i samme Forhold til Guddommen, som da han stod ved Onklens Sygeseng, og denne uden Ord tydeligt sagde til ham: »Du og jeg — vi forstaar hinanden«.

For Troels-Lunds senere Livsvirksomhed blev det theologiske Studium derimod af afgørende Betydning. Det gav ham en Styrke sammen med en Svaghed. Det meddelte ham rent kundskabsmæssig en Viden om de forskellige filosofiske Systemer og en Sympati og Forstaaelse for det menneskelige og for den religiøse Trang i dens forskellige Former. Dette var Værdier, som senere skulde komme ham til god Nytte under helt andre Forhold. Skjules kan det dog heller ikke, at Uddannelsen som Theolog havde Mangler, der senere kunde blive følelige under Arbejdet paa Historiens Mark. Theologien styrkede Trangen til Harmoni i hans elskværdige Væsen, virkede mildnende og glattende, tog vel meget af de skarpe Kanter, som bør findes, bort. Hertil kommer endnu eet. Der laa i og for sig intet besynderligt i, at en vordende Historiker

fik theologisk Skole. Dette var ganske almindeligt paa en Tid, da et egentligt historisk Studium endnu ikke fandtes ved vort københavnske Universitet. Men dansk Theologi befandt sig den Gang paa et efter vor Tids Begreber antediluviansk Standpunkt. Den Kritik, som forlængst sad til Højbords ved Udlandets Lærestalter, var endnu landflygtig herhjemme, og det er denne Kritik, som er Moder til den historiske Kildekritik. Ingen kommer i vore Dage uden om den. Troels-Lund maatte senere ad andre Veje tilegne sig den, og selv om den ikke gik sporløs hen over ham, hvad hans første Afhandlinger viser («Jakob Ulfelds Sendefærd til Rusland», »Dommen over Christoffer Rosenkrantz«), fik den historiske Kildekritik, og overhovedet den historiske Kritik, ikke den integrerende Del i hans Forskervæsen, som det havde været ønskeligt. —

Men tilbage fra Disputatsen til Studenteraarene! De kom ogsaa paa anden Maade end gennem Studierne til at sætte varige Spor i Troels-Lunds Udvikling. Foruden med Harald Høffding traf han sammen med en Skare andre jevnaldrende i »Nutzorns Bande«. Lederen heraf, som var lidt ældre end de menige Medlemmer, var en meget lovende klassisk Filolog, der desværre blev bortrevet allerede i 1860'erne. Her mødte Troels-Lund sin noget yngre Skolekammerat Georg Brandes, desuden Vilh. Thomsen og den senere Højesteretsassessor Harald Poulsen, af hvilke den sidste hele Livet igennem blev ham en trofast Ven. Her oplæste han ogsaa sine første Digte, thi i sin Usikkerhedsfølelse om den rette Livsbane tænkte han en Stund paa Poesien som sit Felt. Kun et løsrevet

Vers af et længere Digt, »Billeder fra Refsnæs«, er bevaret, hvori det hedder om Christiern d. 2den:

For sidste Gang han hæved da sin Røst,
Det klang, som naar i Høst
Paa trætte Vinger
En anskudt Svane døende sig svinger
Med sidste Kraft imod den fjerne Kyst;
Alt rummes i dens Sang som i dens Hjerte:
Haab og Erindring, Glæde, Tvivl og Smerte.

Om Talent vidner allerede denne lille Prøve!

Ligesom Filosofien havde aabenbart ogsaa Æstetikken faste Rødder i ham, og det er ingen Tilfældighed, at hans første trykte Skrift, der udkom 1867 efter Embedseksamen, var af æstetisk Art. »Paa Vandring« af »Poul Vedel« er en Hymne til Naturen, baaren af en glødende Naturkærlighed og forøvrigt ogsaa med Partier, der minder om Søren Kierkegaards »Af Forfatterens Dagbog«. Selv om Bogen munder ud i et kristeligt Standpunkt, føler man, at det ikke er Dogmer, men Kærligheden — ogsaa Kærligheden til Fædrelandet — som er Hovedsagen for Forfatteren. Det er ogsaa snarere Pantheisme end Kristendom, der til Slut lyder gennem Ord som disse: »Engang i Tidens Fylde maa alt det Onde i Verden være overvundet, opklaret og forsvundet, saa Alle ere Eet i Gud«. —

Studenteraarenes største Oplevelser for Troels-Lund var dog sikkert de to Gange, da han paavirkedes, ikke af Bøger eller Studievejner, men af selve Livet, og da han fik Lejlighed til at gribe ind, til at handle. Begge Gange var det karakteristisk nok For-

18

holdet til Familiemedlemmerne, der gav det afgørende Stød.

Interessen for den fjerne Onkel i Brasilien havde været levende siden Barneaarene; den skiftede Karakter nu, da det ikke længer var Drengalderens Romantik, men den unge Mands videnskabelige Sans, der knyttedes til Familiefølelsen, men Sympatien blev derfor ikke mindre kraftig. Nu var Forholdet det, at medens Vilhelm Lund selv var forblevet i Troperne, havde han allerede 1845 skænket sine vidunderlige Samlinger fra Huleudgravningerne til sit Fædreland, ja han havde selv bekostet Udgifterne med Indpakningen og Forsendelsen fra Brasilien til København. Men da Christian d. 8de blev klar over, at Gaven ikke, som han havde troet, galdt ham personlig, men den danske Stat, tabte han Interessen derfor. De fossile Skeletter blev for største Delen først udpakkede 1849, derpaa atter indpakkede og flyttede bort fra Christiansborg, og der rørtes ikke siden ved Kasserne. Alt som Vilhelm Lund blev ældre og svagere, indeholdt hans Breve til Hjemmet stadig ivrigere Forespørgsler om, hvorledes det gik med Sagen. Den uværdige Modtagelse, som hans fyrstelige Gave havde faaet, vækker hans Brodersøns Indignation, den trykker ham Pennen i Haanden. Som ganske ung Student skriver han en Redegørelse for Forholdet og sender den anonymt til Ploug med Anmodning om at faa den optaget i »Fædrelandet« under Mærket —k (27. Apr. 1859).

Der taler Stolthed ud af Optakten: »Næst efter H. C. Ørsted er ingen dansk Naturforsker fra dette Aarhundrede saa almindelig bekjendt i Europa som P. V. Lund. . . . Men Hvo af de Yngre her hjemme veed, at der gives en dansk Naturforsker af dette Navn,

endsige hvad han har virket i Videnskabens Tjeneste«. Og med Indignation peges der paa Muligheden af, at de uerstattelige Fund har lidt Skade ved i de mange Aar skiftevis at have staaet indpakkede eller udpakkede. Danmark maa nu træffe en Afgørelse og enten tage sig af Resterne af »de mishandlede Samlinger« eller finde sig i, at Lund, som ikke kender deres ulykkelige Skæbne, »samler Stumperne af sine Samlinger, før de er ganske smuldrede hen, og skænker dem til Museerne i Paris eller London, for at Videnskaben kan faa den Nytte af dem, som den kan fordre«. Indsenderen haaber dog, at Fædrelandet vil »tage den Beslutning, som ene er det værdigt«.

Men dette var at stikke Haanden i en Myretue. Prof. J. Reinhardt, der i de sidste 10 Aar havde været lønnet Bestyrer for den indpakkede Samling — forøvrigt lønnet med Renterne af et Legat, som Lund selv havde stiftet — kom nogle Dage efter med en Protest mod de »fripostigt henkastede Paastande«. Protesten var dog lidet fyldestgørende, gik uden om Hovedsagen og indskrænkede sig til at hævde, at Lund kendte Sagens Sammenhæng. Selve dette Punkt var fremsat paa en saa vag og uklar Maade, at det virkede tvetydigt og lod den unge Angriber frit Spil, om han gik videre. Og han gjorde det baade med Næb og Klør. Skarpt og ironisk falder hans Replik d. 6te Maj. Han holder sig til Fakta: Efter de første Kassers Ankomst og Aabning 1846, stod de øvrige omtrent i 2 Aar uaabnede og uafhentede paa — Toldboden, indtil Toldvæsenet krævede deres Bortskaffelse. Saa blev de sammen med de første Kasser, der igen var indpakkede, sat ned i Kælderen under Christiansborg. I 1851 »blev der atter seet til dem«, men der-

efter stod de igen tilpakkede i 8 Aar, mens Bestyrelsen rejste udenlands. »I Sandhed! Prof. Reinhardt havde staaet i et bedre Lys for Publicums Øjne, om han havde opoffret Gagen for Samlingernes Skyld, i Stedet for nu at staae med Udseendet af at have gjort det omvendte Experiment«. Lund selv var næsten blind, saa at hans Tavshed betød intet Samtykke. Men det skete var en Plet paa den danske Nation, en Skam, der klæbede ved den.

Under disse Omstændigheder var der intet andet for Reinhardt at gøre end at foretage fuld Mobilisering og rykke ud med hele sin Styrke. Det lykkedes ham at frigøre sig selv personlig for Ansvar for Tiden før 1849, da han ansattes som Bestyrer. Han fik vel ogsaa den Beskyldning afvist, at Samlingen skulde have lidt Skade ved at staa indpakket under hans Bestyrelsestid (Lund var dog selv af en anden Mening). Han fik endelig Hjælpetropper, nemlig en Erklæring fra »Directionen for det kgl. naturhistoriske Museum«, d. v. s. Prof. Japetus Steenstrup, der betegnede de med Signaturen —k fremkomne Artikler som »hadske og personlige«, og de deri indeholdte Kendsgerninger som urigtige. Det blev dog ingen Sejr for Museet. Ploug tog som Redaktør Afstand fra Ordet »hadsk« for den første Artikels Vedkommende og erklærede, at hvis den anden kunde kaldes saaledes, forsvarede dette ved Reinhardts »første ufyldstgørende Tilsvare«. Men det vigtigste var, at Ploug kendte for Ret om —k, at »hans Hovedanke, nemlig at man paa 9de Aar havde ladet den til Landet eller Kongen skænkede Samling henligge uopstillet, [er] jo fra alle Sider, ogsaa ved nærværende Erklæring, erkjendt for rigtig«. Herom var vel ogsaa de fleste enige. Som sid-

ste Skud tilføjede —k de Ord: »I disse Aar har Prof. Reinhardt været ansat som Inspecteur ved dem med 360 Rdl. aarlig i Gage«, og hertil var der — kedeligt nok — ingen Ting at svare af Modparten.

Under Striden afslørede Troels-Lund sin Anonymitet over for Ploug, og denne bad ham saa om at skrive en kort Biografi af Onklen til »Fædrelandet« Feuilleton, da Læserne ikke kunde forudsættes at vide synderligt om P. V. Lund. Han skrev den, og et ægte Troelsk-Lundsk Træk af skælmsk Underfundighed var, at den kom under en ny Signatur, s—, saa at han med Behændighed spillede flere Personers Rolle og saaledes opererede med Tordenskjoldske Soldater. Ikke en Gang hans Fader eller Brødre anede noget om, hvem de Ridderskikkelser var, der kæmpede med nedslaaet Visir. Kun hans Halvkusine, Sigismunda Tillisch, der var 15 Aar gammel, var hans fortrolige. Man kan forstaa, at hun følte sig meget stolt, da Bestyrerinden for Skolen næste Dag sagde: »I Dag stryger vi Undervisningen i min Time, og i Stedet vil jeg læse en interessant Biografi højt for Jer«. Det var første og eneste Gang i Skoletiden, sligt hændte. Og naar man saa sad inde med Bevidstheden om, at den anonyme Forfatter var ens egen Fætter, og at man fra første Færd havde været indviet i Hemmeligheden!

Levnedsskildringen af Onkel Vilhelm var virkelig et særdeles velskrevet Stykke, myldrende med Naturbeskrivelser og muntre Anekdoter, samtidig af et baade grundigt og lødigt Indhold. Det er Troels-Lunds første historiske Værk, fortjente at være blevet optrykt i hans samlede Skrifter og viser allerede in nuce — bedre end »Sokrates« og »Paa Vandring« — en Række af hans senere Forfatterejemmeligheder.

Hvad de øvrige Artikler angaar, havde han under Debatten maattet opgive nogle ydre Positioner, men Hovedstillingen var holdt med Ære, og han vidste om sig selv fra nu af, at han kunde klare sig i en Kamp. Kunde disse Laurbær end ikke fremvises, havde Diskussionen dog givet Anledning til en Brevveksling mellem den fjerne Onkel og hans Vaabendrager, der fortsattes gennem adskillige Aar. Den maatte virke i høj Grad befrugtende, da det drejede sig om en moden Mand, der ikke blot besad en højtbegavet Aand med begejstret Kærlighed til Videnskaben, men ogsaa en usædvanlig kærlig og ædel Natur med uafhængig Tænkemaade og samtidig en stærk religiøs Følelse (Reinhardt's egne Ord). Opgav end Troels-Lund snart Tanken om at følge ham paa Naturvidenskabens Bane, havde han rent menneskeligt stort Udbytte af denne Tankeudveksling. Om Onklens varme Følelser for ham taler tilstrækkeligt Slutningsordene i hans allersidste Brev: »Tak for din store Kærlighed mod mig Ube-kendte«. —

Den anden store Begivenhed i Troels-Lunds Studenteraar var Krigen 1864 og hans Halvbroder Peter Lunds Skæbne. Til ingen af sine Søskende følte han sig i den Grad draget, og med god Grund, thi ikke alene var denne unge theologiske Kandidat sjældent kundskabsrig og klar med afgjorte videnskabelige Anlæg, men han havde ogsaa en egen mild Alvor og et rent Sind. »Den Ærlige« stod som en naturlig Høvding blandt sine nærmeste, hvis Tillid han altid nød. Da Krigen kom, meldte han sig som frivillig. En af hans Lærere siger om ham: »Jeg husker ham bedst, da han kom ind til mig i den menige Soldats Trøje og stille satte det tunge Gevær mod Gulvet; hans høie

Skikkelse var lidt bøiet med et Udtryk af beskedet Tilbageholdenhed, da han vendte sit milde Ansigt til mig: »Jeg syntes, det var min Pligt at gaae med«. Thi Peter Lund var en af de stille Patrioter, hvi Fædrelandskærlighed ikke var født af Uvilje mod Nabofolket, ikke var baaret af Nationalhad, men ren positiv, en Pligtfølelse, en Trang til Udvikling for Danmark og alt dansk. Da han var bleven ramt ved Preussernes Overgang til Als d. 29. Juni og laa paa Jorden, spurgte han en Kammerat: »Sig mig, er jeg haardt saaret?« »Ja, Du er«, svarede Vennen. »Gudske Lov«, sagde Lund, »for jeg bebrejdede mig selv, at jeg ikke straks rejste mig og gik videre, men jeg syntes nok, jeg var for mat«.

»Sørg nu blot for at gøre ham det saa let som muligt!« havde den altid taktfulde Troels hvisket til sin Søster den Aften, Søskendene tog Afsked fra hinanden paa Jernbanestationen. Det blev ganske naturligt ham, der af Familien sendtes over til Sønderjylland til den saarede. Han fandt Peter paa Sandbjerg Hospital i Sundeved, og for at kunne være om ham saa meget som muligt, fik han selv Bolig i Nærheden i Ullerup Præstegaard. Smukt tegner den unge Mand sig selv i sine Breve om Broderens Tilstand til dem derhjemme, og dette Billede falder ganske sammen med det, som Pastor N. L. Feilberg samtidig giver af ham. Den Æmhed, han viste mod sin Broder paa Lasarettet, rørte alle, og »paa sin venlige, Sandhed søgende Maade« hævdede han samtidig Danmarks Ret i Samtaler med den tyske Læge, der var indkvarteret i Ullerup Præstegaard. Da Peter Lund var død d. 18. Juli — hans Grav er paa Ulkebøl Kirkegaard, — og da Troels atter var rejst hjem, skriver

Feilberg: »Os har han været en kjær Husfælle. Du kan neppe forestille Dig, hvilken Opmuntring en Landsmands Selskab yder i en saadan Tid«.

Ogsaa Troels-Lund havde tænkt paa at gaa med som frivillig. Broderens Død blev det afgørende Stød, der drev ham til at melde sig under Fanen. Den straks paafølgende Afslutning af Vaabenstilstanden forhindrede ganske vist hans Deltagelse i Krigen. Men at Impulsen ikke randt frugtesløs hen, skal vi siden se.

Under sit Ophold paa Sandbjerg Lasaret havde Troels betroet sin Broder, at han var hemmelig forlovet med sin Halvkusine Sigismunda Tillisch. Peter havde vist sin Glæde herover og bedt ham tage en Rose og sin Salmebog med til hende som et Minde om en døende Ven. Forlovelsen havde den praktiske Følge, at der nu blev lagt alt muligt Pres paa Eksamenslæsningen, som ogsaa førte til det forønskede Resultat 1866. Om at benytte Eksamen til at søge Præstekald, var der naturligvis ikke længer Tale. Kun afbrudt af en Rejse til Schweiz og Paris, der var en Gave fra Onklen i Brasilien, anvendtes de følgende Aar til fortsatte filosofiske Studier sammen med den tidligere knyttede Vennekreds, samt til Undervisning og Manuduktion, efter at Brylluppet havde staaet i 1868. Det var vel nærmest en Løbebane som Universitetslærer i Filosofi, der endnu foresvævede Troels-Lund, da han 1871 havde disputeret for Graden. Men kort i Forvejen havde han, nærmest af økonomiske Hensyn, taget imod en lille Stilling i Geheimarkivet, hvorved han kom i Berøring med de rige Kilder til vort Lands Historie. Uden at han anede det, var han hermed kommet inden for en Tryllekreds, som han aldrig senere kunde frigøre sig for.

Lad os, forinden de nye Baand fængsler ham, standse et Øjeblik og opsummere det foregaaende! En ung statelig Mand, smuk — blot med for fyldige Læber — tilbageholdende og taktfuld af Væsen, men med slumrende Selvfølelse. Brændende hengiven til sit Hjem, sine Venner og sit Folk, ligesom han følte sig i Pagt med stærkere Kræfter, der stod bagved ham selv. Optaget af vidtspændende aandelige Interesser, dog navnlig beskæftiget med de store Spørgsmaal om Meningen med Menneskets Tilværelse, som han tumlede med under lange, helst ensomme Vandringer. Men forøvrigt: Søgende Liv og spillende af Liv, tindrende af Vid — Vitser med, for den Sags Skyld, i en snever Vending —. Og i Besiddelse af Evne til at forme sine Tanker i et let og flydende, om end endnu ikke selvstændigt Sprog, og til at anvende langvejs fra hentet Stof til overraskende Paralleler. Men først og fremmest: Fuld af Trang til at samle sig om en stor Opgave, der kunde fylde ham selv helt og desuden være til Gavn og Glæde for de videst mulige Kredse.

Da hændte det, just samtidig med Ansættelsen i Arkivet, at noget nyt oprandt i Danmark, der kom til at paavirke hele den yngre Slægt og tvang alle til at tage Standpunkt til sig, for eller imod.

et var i Begyndelsen af 1870erne, da en ny og frugtbar Strømning, Realismen, brusede ind over Danmarks Aandsliv, da alle unge grebes og, som fordem den gamle Humanist Ulrik v. Hutten, udbrod: »For en Tid, for et Studium; det er en Lyst at leve, Aanderne blomstrer«. Brandes holdt sine første Forelæsninger paa Universitetet og vakte sin første Elev, Drachmann; Høfding, der ligesom Troels-Lund havde taget Afstand fra det mørke, asketiske Livssyn hos Søren Kierkegaard, slog til Lyd for den paa Erfaring grundede Psykologi og søgte Forbilleder inden for engelsk Filosofi; Julius Lange byggede ganske vist videre paa den sobre Høyenske Kunstopfattelse, men var ligeledes under stærk evropæisk Paavirkning. Troels-Lund traadte i nær Forbindelse til dem alle tre og optog i sig meget af den nye Slægts Livssyn, navnlig hvad der faldt sammen med det, der allerede var til Stede som Anlæg i hans eget Indre. Og som den mere religiøse Natur han var, stillede han sig ikke i det samme rent videnskabelige, »erkendelsesmæssige« Forhold til Samtidens Tænkere som de. Han har selv senere forklaret det saaledes, at han ofte til en Begyndelse stod overlegent og udtrykte sig spørgende i Ordspil om de nye Fænomener, hvad der kunde støde Vennerne. Men hans næste Stadium var at trænge ind i det ukendte og forsøge at *leve* deri, hvad der undertiden forekom de andre »naivt«, da de snarere forholdt sig som Tilskuere. Først naar han atter

havde frigjort sig fra vedkommende Tanke-system, indtraadte det tredje Standpunkt, at han stillede sig afvisende dertil. Saaledes maatte han efter en Aarrække uvilkaarligt fjerne sig fra det nye Samfund, som han var bleven Medlem af. Andre Aarsager førte, som vi skal se, til den samme Virkning. Karakteristisk er det, at han i 1874 indtegnedes som en af Medarbejderne ved det af Brødrene Brandes nygrundede »Det nittende Aarhundrede«, men at han i Tidsskriftet kun kom til at skrive en enkelt Artikel, forøvrigt en af hans bedste (»Brevstilen i Danmark i d. 16. Aarhundrede«).

Det var ogsaa i disse Aar, han for første Gang kastede sig ind i Historien. I det æstetiske Ungdomsskrift havde han udtalt: »Hvor fyldigt et Blik faaer man dog af Historien, naar man ser den som den successive Udfoldelse af Folkeandernes Eiendommelighed! Hvert Folk er en Person, som først lidt efter lidt udvikler sit Indhold og vaagner til Bevidshed om sig selv«. Han følte sig tilhørende et Folk, der saaledes var ved at blive sig bevidst, og at hvert enkelt Individ i sig maatte afspejle det Hele. »I Fædrelandet ligge alle de Kræfter skjulte, som udfolde sig gjennem den Enkelte, det er den Jordbund, hvorpaa han er voxet«. Nu fik han i Gehejmearkivet i de tidlige Sommermorgener »med Solllys ind ad de aabne Vinduer« Lejlighed til at gennemgaa de Pakker Adelsbreve fra det 16de og 17de Aarhundrede, der skulde blive en Hovedkilde for hans Livs Værk. Han »læste som et galt Menneske« og valgte efter fem Aars Forløb mellem de to Livsbaner: Som Arkivembedsmand og som historisk Forfatter.

Halvfjerdsernes Udviklingstanke havde aabenbart

fundet en frugtbar Jordbund hos den unge Mand, der i Forvejen saa Historiens Opgave i at forfølge de enkelte Folks Selvudfoldelse, d. v. s. deres Udvikling. Men alle Folk var for ham ikke lige fængslende, eller rettere, Undersøgelsen maatte munde ud i et Studium af det Folk, han selv tilhørte. Dette var et Kald, ligesom det for A. D. Jørgensen var et Kald at pege paa de Fejl, vi i Tidens Løb havde begaaet og derved hindre os i at gentage dem. Troels-Lund valgte imidlertid, i Modsætning til Jørgensen, med sin grundfæstede Optimisme de lyse Sider i vor Historiebog, vor sidste Stortid som politisk Magt under Frederik II og Christian IV.s Mindreaarighed, den Tid, hvorover Eftermiddagsolen staar, som lyser og varmer, men ikke brænder. Han vilde vise Slægtskabet mellem Menneskene den Gang og nu og lære os, at der ingen Grund var til for Nutidens Modgangs Skyld at fortvivle om en Fremtid, lykkelig som deres Tid. Ligesom A. D. Jørgensen betragtede han senere Krigen 1864 som den Oplevelse, der havde vakt ham til Klarhed over hans Livsopgave. Muligvis har han som saa mange samtidige for saa vidt husket fejl, som denne Livslinje fra Begyndelsen ikke har staaet ham klar. Men, bevidst eller ubevidst, har 1864 været det dybe Snit gennem hans Liv, den Begivenhed, som gav den vigtigste Del deraf dens Mening. Heller aldrig blev han i den Grad som de fleste andre paavirket af europæiske Synspunkter, dertil var han ligesom Jørgensen vokset op i en altfor national Atmosfære.

Han begyndte med den politiske Historie, eller rettere, han begyndte med nogle Forsøg paa at skitsere det 16de Aarhundredes Mennesker og Samspillet mellem dem (»Historiske Skitser« 1876 og »Mogens

Heinesøn« 1877). Med den skælmske Underfundighed, der karakteriserede ham selv, elskede han at søge de Scener af Tovtrækning frem, hvor Kløgt og List havde bragt Sejren hjem over den raa Kraft, som naar den unge Prins Christian narrer sine Lærere til at bevilge ham Turen til Hveen til Tyge Brahe, naar Peder Okse tager de nederlandske Skippere ved Næsen i Helsingør, eller naar Mogens Hejnesøn i Aarevis holder Ordensmagtens Repræsentant, Christoffer Valkendorf, Stangen. Eller han valgte det modsatte Motiv, Skildringen af den brave Mand, der i det afgørende Øjeblik taber Hovedet og forløber sig, saa at han slipper sine bedste Kort af Hænde, som Jakob Ulfeld efter Frederik II.s Ligbegængelse. For disse Renæssancemennesker, der var holdte i et helt andet Maal end vor Tids Mænd, kælede han, atter og atter vendte han tilbage til dem, uddybede sin Forstaaelse af Peder Okse og skildrede i kærlighedsfulde Ord Niels Kaas med hans »utrættelige Omhu, selvforglemmende som Danmark-Norges ældre ugifte Tantes«. Det første blev senere til en hel Monografi (»Peder Oxen« 1906), det sidste indgik som et Led i den store Skildring af Danmarks Historie under Christian IV.s Mindreaarighed, der 1893 saa Lyset under den mærkelige Titel »Christian den Fjerdes Skib paa Skanderborg Sø,« skønt dens Forbindelse med selve Bogen minder noget om det latinske »lucus a non lucendo«.

Alle disse Forstudier til Danmarks Historie i d. 16. Aarhundrede var skrevne paa en ny og hidtil ukendt Maade, der var almindelige Mennesker en Fryd, men Fagmændene en Forargelse. Man talte om »Kunst, ikke Videnskab«, og selv om det er sandt, at Troels-Lund altid var stærkere i Syntesen end i den kritiske

Analyse, beroede maaske en Del af Forargelsen paa, at ingen kunde skrive som han. Dette ligger først og fremmest i, at han med sin mægtige Fantasi ser disse Mennesker leve og faar os til at se dem. I Virkeligheden er han den første af vore Historikere, der paa denne Maade har forstaaet at leve sig ind i en svunden Tid. Men kun den, der med sit »indre Øje« har set, gennemfølt og gennemlevet Fortiden, kan fremstille den paa en levende Maade for Nutiden. Som Johs. V. Jensen udtrykker det: »Han banker paa Klippen dybt inde i den Gang, han har hulet i Bjerget, og lytter: svarer det ikke igen fra den anden Side?«

Et Eksempel oplyser mere end mange Ord. Det er hentet fra den ovennævnte Skildring af den unge Konges Besøg paa Hveen den Sommerdag 1592, da han gæstede sin største Undersaat. Vi træder med ind i Salen, hvor Maaltidet finder Sted:

»Hvor meget vilde ikke en Nutidsforsker give for at have kunnet kaste et Blik paa denne Scene, seet dette Billede grebet ud af Datidens Liv, saa ligt og dog saa forskjelligt fra vort, betragtet nærved disse Personer, hver især mærkelige, for første og sidste Gang samlede paa dette classiske Sted, hørt deres Samtale, faaet Vished om det dunkle Punkt, hvor Tyge Brahes Hustru var, om hun som anerkjendt Hustru tronede ved Bordet eller som et Tyende, hvorom man nødigt talte paa en Dag som denne, var skjult eller dog i Kjøkkenet, betragtet den lille, vævre Hofnar, der sikkert har været tilstede, om end Husmoderen maatte staae ude, seet Prindsens Glæde, hørt Tyge Brahes Indfald og Gjæsternes Latter, hvortil Uranienborgs Disciple, som vare listede hen under Vinduerne, lyttede opmærksomt nedenfra med tørre Munde, beskuet hele det brogede Liv, hvortil Sommerstuen den Dag var Vidne,

fornummet denne underligt blandede Lyd af Gjæsternes Munterhed, Sølvbægernes dumpe Klang, naar de stødtes sammen, de uvante Tjeneres Puffen paa Stolene med de store Bakker, Spilledaasernes Toner og de store, døsiges Hundes Snorken ved Kaminen, seet hele dette levende Billede belyst af den smilende Sommersol, hvis Straaler spillede paa vante Vis paa det tavlede Gulv og Sundets Bølger derude«.

Det sidste Udsagnsord, som bruges i dette Stykke, er »seet«, men det finder Anvendelse paa hele Afsnittet. Vi er med ham inde i Sommerstuen, vi ser, hvad der foregaar ved Bordet. Et Øjeblik drages vi uden for Salen for at faa et Billede af Scenen fra alle Sider, vi staar bogstavelig talt mellem Eleverne med Næsen paa Ruden, lyttende til de afbrudte Samtalestumper, som naar os derindefra. Atter indenfor kommer det Øjeblik, da ogsaa her Hørselsindtrykkene afløser Synsforfølelserne. Selv disse bliver alt mere uklare og taagede, da vi ligesom Gæsterne betjener Bægrene flittigt, indtil det hele tilsidst smelter sammen i Kaos, og kun Solen, Tidsmaaleren, uforstyrret og smilende vandrer sin Kaas, et Yndlingsmotiv, der forøvrigt oftere kommer igen hos Troels-Lund (Christian IV.s Fødsel).

Men Eksemplet viser ogsaa, hvorledes Troels-Lund for første Gang i dansk Historieskrivning indførte en Stil, der var udpenslet med bevidst Kunst. Her, om noget Sted i hans Forfatterskab, mærker man hans Fortid som Æstetiker. Virkningen opnaas ved smaa Midler. Læg Mærke til, hvorledes han forstaar at gentage og samtidigt at variere Udtrykkene for Sansning! Efter hverandre møder vi »seet«, »betragtet«, »hørt«, »faaet Vished«; saa følger igen »betragtet«,

32

»seet« og »hørt«; hvortil endelig kommer »beskuet«, »fornummet« og — tredje Gang — »seet«. Sprogets Fattigdom viser sig i de Ord, som kommer igen, men samtidig lægger Kunstneren sin Evne for Dagen ved at variere og ordne Udtrykkene saaledes, at Genta-gelsen først falder i Øjnene ved en Analyse. Genta-gelsens Hemmelighed, hvorved en øget Virkning op-naas, er saaledes et af Leddene i Troels-Lunds Kunst. Mærkeligt er det da, at han 35 Aar senere med egen Haand har omarbejdet dette Sted i sin nye Udgave og udvisket sin oprindelige kunstneriske Virksomhed. Det er et af de Vidnesbyrd, man kan møde om, at en Forfatter gennem Udviklingens Magt bliver sin egen Fortid saa fremmed, at han personlig sønderbryder de Skønheder, han har skabt, og sætter noget ringere i Stedet.

Et andet Kunstmiddel, som Troels-Lund anvender i sine Ungdomsskrifter, er Ligevægt og Rytme. Slutningen af Fortællingerne om Besøget hos Tyge Brahe og om Mogens Hejnesøn er opbygget paa samme Maade. Antitesen er anvendt paa begge Steder, idet den unge Konge og Tyge Brahe, Christoffer Valkendorf og Mogens Hejnesøn stilles lige over for hinanden og vejes mod hinanden. Pladsen tillader ikke her udførlig Citering, men læs selv! Den rytmiske Virkning føles særlig stærkt i Slutningsstykket over Tyge Brahe, hvoraf det er nødvendigt at tage et Par Linjer med:

»Han anede ikke, da han hin Aften som sædvanligt steg op paa Uranienborgs Tinde og beruset over hvad Dagen havde bragt, fuld af Haab, fuld af Mod, lod Blikket glide over det dæmrende Landskab, at dette var hans sidste lykkelige Stund.

Han anede ikke, at den unge Konge, hvis Besøg idag havde varslet saa godt, skulde begynde sin Regjering med at knuse det Værk, han idag havde beundret, i ungdommeligt Overmod vrage Alt, hvad her var frembragt, rydde det, i forfængelig Tro paa det, han selv kunde bringe. Han anede ikke, at før Aarhundredets Stjerne var blegnet, skulde disse Mure være sunkne, Havens Bede en Tilflugt for Tidsler og Nelder, hans Slægt splittet, og han selv en forarmet, landflygtig Døende. Han anede det ikke; og dette var hans største, hans sidste Lykke«.

Her betegner den tre Gange anvendte Optakt ikke blot en Gentagelse, men tillige en Stigen, som kulminerer i den fjerde Gentagelse, Klimax, der samler hele det foregaaende i sig. Denne Stigning fremkommer desuden ved, at Antallet af afhængige Led vokser ved hver Gentagelse. Det, som Tyge Brahe, »ikke anede«, rammer Øret stadig kraftigere, ikke blot paa Grund af Indholdets Vægt, men ogsaa ved Fremstillingens voksende Bredde. Da afbrydes pludselig Strømmen, den korte Slutningssætning slaar Hovedet paa Sømmet. Der er en kraftig, men vemodig Tone i disse Linjer.

Denne Form er vel paavirket af antik Prosa. Sætningskonstruktionen spiller Hovedrollen i den. Ved Siden heraf træder Billederne, der i de senere Skrifter viser sig i Ord og Enkeltudtryk, tilbage, og naar de anvendes, er de mindre farvekraftige. Stigning, Gentagelse og Rytme er Hovedvirkemidlerne i Troels-Lunds ældre Stil, og i selve Indholdet er der oftest, som nævnt, en dramatisk Stigning, der svarer nøje til Formen. Med voksende Interesse følger Læ-

seren Handlingens Udvikling, indtil Katastrofen indtræder, og Helten falder.

Den Opsigt og Glæde, som allerede »Historiske Skitser« vakte rundt om i Landet, var betydelig, men den officielle Kritik satte et bistert Ansigt op. »Fædrelandet«s Anmelder (3. Apr. 1876) betegnede ham som henhørende til den romantiske Skole, og »Dagbladet«s Kritiker (4. Marts), der var lidt naadigere, mente dog, at nogle af hans Afhandlinger snarest maatte betegnes som novellistiske. Begge var de enige om, at han vist snarere havde Anlæg for den historiske Roman. »Fædrelandet«s Recensent mente at kunne paavise en hel Række Smaaunøjagtigheder, og at han paa enkelte Punkter havde Ret, er der næppe Tvivl om, skønt Troels-Lund i en Modartikel holdt ham bravt Stangen. Det var navnlig denne Kritiks Hovedindvending, at Forf. fremførte saa mange ubevislige — ikke alene modbeviselige — Enkeltheder, at han »vilde give Besked om alt«. Man spurgte ironisk om, hvorfra han vidste noget om den almindelige Deltagelse i Landet under Christian IV.s Sygdom, at der holdt Ryttere fra Herregaardene ved Færgestederne rundt om for at spørge Nyt hos de rejsende, og at endog hans Omgivelser, Rigsraadet og Enkedronningen, for en Stund lod sig bevæge til at holde Fred. Der er hertil at svare, at Historien ganske vist ikke opererer med simple Muligheder, men at den paa den anden Side er tvungen til foruden Visheden at tage Sandsynligheden i sin Tjeneste, og at Troels-Lund blot havde gjort dette i langt højere Grad end sine Forgængere. Den historiske Romanforfatter gaar derimod langt videre, han foretager inden for den historiske Ramme poetiske Nyskabninger, som hans Læ-

ser indser er hans eget Værk. Dagbladsanmelderen indrømmede ham da ogsaa, at han foruden at bygge paa et stort Kildestof tillige havde opfattet »Tidsaldrens egen aandelige Ejendommelighed« rigtig. Men dette var en ubevidst Indrømmelse af, at hvad man stod overfor, var en ny Retning inden for Historien.

De tungeste videnskabelige Angreb kom fra Arkivar Joh. Grundtvig mod Troels-Lunds Opfattelse af Peder Okses Finansstyrelse og fra Historikeren C. F. Bricka mod Skildringen af Mogens Hejnesøn. Det første førte til en lang Polemik. Men Troels-Lund viste sig som en meget behændig Modstander, der kæmpede med Kaarde mod Pallask. Ogsaa Historikerne af Fag maatte indrømme, at hans Stød traf dybest. Joh. Grundtvig havde i sit Værk om Danmarks Finanser ikke haft Blikket tilstrækkeligt aabent for, at det var umuligt paa Grundlag af Datidens Statsregnskaber (Rentemesterregnskaberne) alene at danne sig et virkeligt Billede af Landets Indtægter og Udgifter. Bricka havde paa sin Side Ret i, at det var et noget besynderligt Valg at gøre Mogens Hejnesøn til Helten i en Bog, da han hverken er sympatetisk eller betydelig nok til at spille denne Rolle. Man maa ogsaa slutte sig til Bricka, naar han mener, at Materialet i »Mogens Hejnesøn« er strakt over Evne, at Begivenheder er gjort mere udviklede og Mennesker mere snedige, end Kilderne, naturligt taget, berettiger os til. Det er den samme Anke, som kan rettes mod det store Værk om Christian IV.s Mindreaarighed, der først kom 16 Aar senere.

Vist er det, at »Dr. Lund«s Navn gennem disse Skrifter var blevet kendt vidt og bredt, og at mange allerede nu i ham saa en Fornyer af den danske Hi-

storie. Samtidig med dette Forfatterskab viste han Fanen paa Universitetet ved at holde Forelæsninger over Christian IV.s Mindreaarighed, over sociale Forhold i d. 16de Aarhundrede og over — den græske Oldtid. Tilstrømningen var betydelig. Foreløbig var imidlertid ingen Lærestol ledig her. Men indflydelsesrige Mænd interesserede sig for ham og opfattede ham som et Professoremne. Imens aabnede Officerskolen sig villigt, og i 22 Aar var Troels-Lund en fortræffelig og højtanset Lærer i Historie herude paa Frederiksberg Slot. Stærkt var det Indtryk, han gjorde paa et helt Slægtled ved sine Forelæsninger og ved sin Personlighed. Endnu lever Fortællingerne om den spirituelle og fornemme Professor, der fængslede selv de sløveste Tilhørere, og der gaar Anekdoter om, hvorledes hans Ironi som en Piskesnært ramte de ulykkelige skyldige.»De Herrer kan tænke Dem, at da jeg bevægede mig op ad Trappen, hørte jeg de mærkværdigste Lyde. Et Øjeblik strejfede den Tanke min Bevidsthed, at de kom fra Klassen her, men saa blev det mig klart, at de naturligvis stammede inde fra — Zoologisk Have!«

Dette er dog 80ernes og 90ernes Troels-Lund, 70ernes var ikke saa afklaret og formfuldendt. Et Billede fra 1875 viser endnu det drømmende Blik; det er, som om Livskaldet vel var gaaet op for ham, men den konkrete Livsopgave, det store Værk, endnu ikke stod ham klart. Der skulde ikke gaa længe, før hans Arbejdsbane for de næste tyve Aar var nøje afstukket.

IV. DE FØRSTE DELE AF »DAGLIGT LIV I NORDEN.«

lutningen af 1870erne var i det Hele en saare løfterig Tid for dansk Videnskab, ikke mindst for dansk Historie. En Kreds af unge Talenter traadte frem, direkte eller indirekte paavirkede af den nye aandelige Bevægelse, for en stor Del ogsaa som en tavs Protest mod den store Udslettelsens Dom, der syntes at hænge truende over det danske Folk. Navnlig i 1879 trængte deres Arbejder formelig om Pladsen i Bladenes Anmeldelsesrubriker, ligesom de snart selv skulde kæmpe om de faa videnskabelige Stillinger, som Landet havde at byde dem. I dette Aar, da Jul. Lange angriber »Ebben i den danske Kunst«, er der allerede Flodbølge i historisk Videnskab; Soph. Müller taler i Oldskriftselskabet om »Irsk Indflydelse paa vor Jernalders Ornamentik«, og Joh. Steenstrup om Bayeuxtapetet, hvorhos den sidstnævnte offentliggør 2den Del af sin »Normannerne«; Birket Smith udsender 1ste Del af »Leonora Kristinas Historie«, A. D. Jørgensen sin »Georg Zoega« og Kr. Erslev disputerer for Doktorgraden med »Konge og Lensmand«. Og foruden disse forbereder adskillige andre som J. A. Fridericia, Reinhardt og W. Møllerup betydningsfulde Værker. Det var, som om man paa en saa værdig Maade som muligt vilde fejre Universitetets Firehundredaarsjubelæum, der forestod i Forsommeren, og som under den hæderkronede Olding Madvigs Rektorat og Ægide ventedes at ville forme sig som en

evropæisk videnskabelig Fest, der for en Stund skulde samle alles Øjne om det lille Danmark.

Da faldt Hugget, Ophævelsen af Pragfredens § 5 i Februar Maaned ved Overenskomst mellem Preussen og Østrig. Det er bekendt, hvor haardt det ramte os, skønt det var en ganske udhulet Forhaabning, der brast. Under Indtrykket heraf besluttede Universitetet, der ikke kunde tænke sig at se tyske Gæster hos sig efter det skete, at kun Sverige, Norge og Finland skulde indbydes. Men fra mange Sider var der Uenighed om dette Skridt. »Dagbladet« pegede paa det uforstandige i at hævne sig paa Tyskland ved at berøve sig selv en Lejlighed til at faa Evropa i Tale. Protestadresser mod Universitetets Beslutning fremlagdes hos Boghandlerne, medens Studenterforeningens Seniorat sympatiserede dermed og nægtede at støtte Protesten. Ministeriet opfordrede Konsistorium til at tage Sagen under ny Behandling. Resultatet blev dog kun, at man yderligere indskrænkede Højtideligheden til en simpel akademisk Fest uden alle fremmede Gæster. Og saaledes blev det.

Troels-Lund erklærede jo selv senere at være vakt til Historiker ved 1864. Begivenheden i Februar Maaned maatte kalde hans 15 Aar gamle Indtryk frem i deres fulde oprindelige Styrke. 17. April 1879, to Maaneder efter Ofsentliggørelsen af Paragraf 5's Ophævelse, fremkom da »Første Bog« af »Første Afdeling« af det stortanlagte Værk »Danmark og Norges Historie i Slutningen af det 16de Aarhundrede«, der var planlagt til tre Afdelinger: En kulturhistorisk Skildring af Landet og Folket; en politisk Historie af Frederik II.s Tidsalder; en tilsvarende over Christian IV.s Mindreaarighed. I Forordet ansloges

Streng, der viser sig at være stemt efter *Burckhardts* berømte »Die Kultur der Renaissance in Italien«; der taltes om »det vaarfriske« ved det 16de Aarhundrede, om »de første berusende Vingeslag«, .. »denne Jubel, der endnu bruser os imøde«. Der peges paa Verdensbilledets Udvidelse gennem Opdagelserne og Menneskeandens Berigelse ved den klassiske Literaturs Opstandelse og Bogtrykkerkunstens Opfindelse. Kirken sprænges; »halvt tilbedende, halvt som en Satyr styrter Menneskeanden sig ned for den unge Natur«. Hvilken Billedrigdom er der ikke i hele denne Indledning! Skildringen syder og bruser, før den, ligesom selve Renæssancen, kommer i et roligere Leje ved at ledes ind over Nordens Historie. Stemningen maatte falde en Forfatter naturlig, der mente, at han selv levede i en aandsbeslægtet Tidsalder. Begjstringen for Renæssanceaarhundredet tabte sig aldrig hos Troels-Lund, der var grebet af den antike Tænkning og efterhaanden mere og mere saa det 16. Aarhundrede som en Frigørelse for Middelalderens Aand, i Syden ved en Tilbagevenden til den klassiske Oldtids Idealer, i Norden ved en Genoptagelse af de ved Kristendommens Indførelse afbrudte Udviklingslinjer. Den Tanke, at meget af »Hedenskabets«, først og fremmest Troen paa Lysets altbesejrende Magt, nu efterhaanden paany dukkede op, kom i Aarenes Løb mere og mere til at præge Troels-Lund. Fra dette Udgangspunkt udvikledes et Helhedssyn paa den menneskelige Udvikling lige fra Tidernes Morgen.

Titlen paa Værket viste Forfatterens al-nordiske Betragtning og var maaske paavirket af *Edv. Holms* 1875 udgivne »Danmark-Norges udenrigske Historie«. Iøvrigt er der næppe nogen Forbindelse mellem disse

to Forfattere. Snarere fristes man til at tænke paa *C. F. Allen* som Forbilledet. Allens store Værk over *Christiern II.s Tidsalder* nød høj Anseelse som historisk Læsning i de »dannede« Kredse; det var populært, som intet tidligere videnskabeligt Arbejde, og det var kun faa Aar siden, der heri ogsaa var fremkommet en kulturhistorisk Skildring af Danmark ved Middelalderens Udgang, skrevet paa et letfatteligt, jevnt og smukt Sprog. Ser man nøjere til, er der dog ikke nogen større Lighed mellem denne lille Del og *Troels-Lunds 14 Bindes Værk*. Men Forskellen beror ikke paa Omfanget. Allen giver en Samfundsskildring, opbygget paa lignende Maade, som vi møder den i mange moderne Historier, om end mindre dybtgaaende. Men *Troels-Lund* viser os, efter i en Optakt paa 5 Bind at have skildret det ydre Sceneri: Landets Udseende, Husene, Dragten og Føden, hvorledes det enkelte Menneskes Liv i Datiden former sig lige fra Vuggen til Graven gennem Barnedaab, Trolovelse, Ægteskab og Jordefærd. Ikke de sociale Udviklingslinjer inden for Samfundet, men Forandringen i den enkeltes Syn paa Livets centrale Spørgsmaal, som vi alle stilles overfor, var — eller: blev — Forfatterens Hovedopgave. Det var Problemer, hvorpaa Allen kun havde ofret nogle faa Sider i sit Værk, og som han ikke havde fattet den fulde Betydning af.

Snarere er der Grund til at parallelisere *Troels-Lunds* Arbejde med en udenlandsk Forskers, Tyskeren *W. H. Riehls*, skønt denne virkede en Snes Aar tidligere. Hvad der først og fremmest er fælles for de to Mænd, er Trangen til at bryde ud af Studerekamret, at gaa bag om Bøgerne til det Liv, hine saa mat gengiver. Riehl var en Rhinlænder med en saa-

dans karakteristiske Egenskaber. Fra sin Bedstefader havde han arvet Lysten til at vandre om blandt Bønderne, fra sin Fader den vide Horisont, Uafhængighedstrangen, Lunet og Sansen for folkelig Kultur. Sit theologiske Studium evnede han derfor ikke at føre til Ende; selv da hans Interesse var bleven vakt for Kunst og Kultur, købte han kun faa Bøger, som han ganske vist til Gengæld studerede grundigt. Men paa ensomme Fodvandringer i Weithal eller paa Fællesture med Kammeraterne i Taunus og Westerwald kom han i Forbindelse med Bondebefolkningen, og Arndts Forelæsninger i Bonn over Folkehistorie aabnede hans Blik for, at Iagttagelserne under Vandringerne kunde udnyttes i videnskabeligt Øjemed.

Riehl blev Grundlæggeren af den tyske Kulturhistorie, og efter at den eksamensløse Mand i 1850-erne var bleven Professor i München, spredtes hans »Naturgeschichte des Volkes« til visse Kredse. Vigtigere var dog vel hans direkte Paavirkning. Ualmindelig veltalende, humor- og aandfuld som han var, begejstrede han ved sine Vandreforedrag Hundredetusinder af Tilhørere. Han glemte aldrig, at det talte Ord skal ligge til Grund for det skrevne, og i Forordet til sit Hovedværk udtaler han selv det Ønske, at Læseren ikke skal mærke det lærde Arbejde, der staar bag det, men tro, »at Bogen er bleven til af sig selv, .. rask og ufortrøden som paa en Vandring, og altid med godt Humør, og uden at Autor nogensinde i Forvejen har trukket den lærde Slobrok paa«.

Riehl har spillet en betydelig Rolle inden for den tyske Historieforskning, selv om de lærde Fagkollegaer paa Bjerget, de egentlige Statshistorikere, trak stærkt paa Næsen ad ham. De mente, at han i for høj

Grad betonede det naturnødvendige i Ukviklingen og paa den anden Side ikke tog tilstrækkeligt Hensyn til Kildernes faktiske Oplysninger. Et politisk Modsætningsforhold, hvortil der nedenfor skal vendes tilbage, bidrog vel til at skærpe denne Kritik. Men ogsaa fra den yngre kulturhistoriske Skole med Lamprecht i Spidsen skiller en Kløft ham, da Riehl ikke vilde sætte Individet under Massen. Han udtalte sig kraftigt mod den statistiske og naturhistoriske Metode, som Leipzigermændene indførte ved deres Studium af Folkemasserne. Riehl hører, naar han selv ses historisk, til Tiden før det nye tyske Kejserdømmes Opstaaen, til de nationalliberales Tidsalder, om han end i sine politiske Anskuelser var saa forskellig fra dette Parti som vel tænkeligt.

Har Riehl direkte paavirket Troels-Lund? Man har peget paa Titlen til første Bind af hans Hovedværk: »Land og Folk«, der er den samme som paa første Del af »Dagligt Liv i Norden«. Men gaar man længere ind i Bogen end til Titelbladet, finder man kun ringe Lighed. Skønt Riehl var saa lidt Studerekammerlærd, som en tysk Videnskabsmand paa hans Tid overhovedet kunde være det, stikker den tyske Systematik overalt Hestefoden frem, som naar t. Eks. Tysklands Overflade deles i tre Arter: »Lavland«, »mellembjergrigt« og »højbjergrigt«, eller naar de tyske Landskaber falder i to Klasser: »Socialt centraliserede«, 1: ensartet samlede, og »individualiserede«, 2: forskelligartet sondrede. I disse teoretiske Rammer møder man et ret begrænset Antal Kendsgerninger indfattede. Tænk paa Modsætningen, den Troels-Lundske Mosaik, hvor en Uendelighed af forskelligtfarvede Ædelsten er sammenføjede til et kosteligt Mønster,

mens Indfatningen saa vidt muligt træder tilbage! Den største Forskel mellem de to Forfattere ligger dog i, at de vil noget helt forskelligt. For Riehl er hans Værk Grundstenen for en »Social-Politik«; det har den tydelige Tendens at vise det forkerte i vor Tids Kultur og at pege tilbage mod den gamle Agrarstats Bonde- og Borgerliv. Troels-Lunds Værk har derimod sit Maal i sig selv, det vil som »ren Historie« vise Udviklingen og herigennem have Betydning for den enkelte. Dette gør han og det med optimistisk Tillid, da han mener, at det stadig gaar opad.

Men der er Lighedspunkter mellem de to Forfattere, som det var naturligt, naar en ny Aandsretning omtrent samtidig brød sig Vej i to til hinanden stødende Lande. Ogsaa Troels-Lunds Bog er et Friluftsarbejde, hvor Tankerne er formede, og Udtrykkene smeddede paa Morgenvandringer i København og Omegn. Der er dog ikke Tale om en stadig Strejfen om i vort Lands forskellige Bygder med den deraf følgende Fortrolighed med Bondens Liv i Hellig og Søgn. Da vi drog en Sammenligning med A. D. Jørgensen, pegede vi paa Betydningen af den forskellige Grad af Tilknytning til Jorden hos de to Videnskabsmænd, som skyldtes Afstamningen. Alligevel gaar der gennem hele Troels-Lunds Forfatterskab et friskt Pust, der fra Skoven og Gaden er hentet med hjem til Arbejds-pulten. Og der hersker et Lune i Skildringen, en Sæftighed i Ordet, der sikkert ogsaa skyldes bundfældte Friluftindtryk, ikke blot hvad Øret havde hørt paa Gaden og direkte efterlignet, men nok saa meget hvad Øjet havde opfanget og overgivet Tanken til Ny-skabelse. Hvor var det ikke lønnende at følge ham paa disse Vandringer, hans Øje var skærpet, saa at

han saa disse tusinde Smaating i Naturen, som andre slet ikke lægger Mærke til. Det er lutter kendte Ting, man møder, men Ting, som den Skribent plejer at glemme, der hver Dag sætter sig til sit Skrivebord for at føje nye beskrevne Blade til den foregaaende Dags Dyng.

Endelig er der den Lighed mellem Riehl og Troels-Lund, at de begge er konservative. Men Riehl er det som Romantiker, der er en Ven af Bonden og for den Sags Skyld ogsaa af Borgeren, naar han paa middelalderlig Vis holder paa Haandværkets Ordning i Korporationer. Altsaa et Standpunkt, der minder om Ruskins. Derimod farer han vældigt ud mod Bureaumatiet og særlig mod Proletariatet, hvorved han forstaar alt, hvad der har mistet sin egen Stand uden at være traadt ind i en anden. Det er af ganske andre Grunde, Troels-Lund vil bevare i Stedet for at bryde ned. Vi maa tro ham paa hans Ord, naar han i Fejdeskriftet mod Dietrich Schäfer hævder sig som Realist, der glæder sig over Fremskridtet, hvad enten det viser sig materielt i Lampeglassets Opfindelse eller aandeligt i det moralske Niveaus Hævning gennem Udviklingen. Men samtidig ser han det som sin Hovedopgave at vække en Sum af Minder, der kan gyde Kraft i Folkets Sind. Det er det levedygtige, det i egentlige Forstand nationale, han vil søge frelst gennem Tiderne.

Men til selve Værket! Hvilket broget Billede giver ikke disse første Bind, som behandler Livets Yderside, Mad og Drikke, Klæder og Sko, Hus og Hjem; Hjemmet dog først, som det var at vente af Troels-Lund. Intet er for stort eller for smaat til at komme med, selv Renovationsvæsenet i Helsingør finder sin

Plads, mens Forfatteren og Læseren holder sig for Næsen. Det skildres andetsteds, hvorledes hvert enkelt Stykke Bohave har udviklet sig, som naar Stolen løsner sig fra Bænken og bevæger sig frit ud paa Gulvet. Thi det er ogsaa Troels-Lunds Mening at ville vise Udviklingen i den foregaaende Tid, før det 16de Aarhundrede, og af sig selv fortsættes Traadene et Stykke længere ned i Tiden. I Virkeligheden giver Bogen mere, end den lover, den antager Form af en almindelig Kulturhistorie med Hovedvægten lagt paa Renaissanceaarhundredet. At adskillige af Udviklingslinjerne er meget vovede og ikke saa meget stammer fra Detailundersøgelser som fra Forfatterens Konstruktion, maatte allerede i Samtiden falde i Øjnene.

Om Bogens Virkning paa Publikum, navnlig paa hvad man den Gang betegnede som »den intelligente Læseverden«, er der ingen Tvivl. Selv dens skarpeste Kritikere, som hin ansete Pen i »Dagbladet«, indrømmede (14. Aug. 1879), at »den tager Publikum med Magt og fanger endog det Blik, som tilfældig falder paa en af dens Sider. Forf. har en Evne til at skildre saaledes, at man ser baade den Tid, han behandler, og dens Forskjel fra vor«. Lidt smaaborgerligt lyder ganske vist Recensentens Slutning: »I Forfatterens Maade at fortælle paa er der noget Hyggeligt og Klædeligt, som i Forening med den store Interesse, han aabenbart føler for sin Gjenstand, giver Bogen et vist elskværdigt Præg«. Han havde aabenbart ikke noget klart Indtryk af det nye og store i Planen. Kultusministeriet havde vel snarere Forstaaelse derfor, da det fra nu af regelmæssigt Aar efter Aar gennemførte en Understøttelse af Forfatteren til Fortsættelse af Værket.

Om den Opsigt, som første Del havde vakt, vidner maaske bedst, at ogsaa den humoristiske Journalistik kastede sig over den. I hvert Fald synes der at sigtes til Bogen i et af de »Brev« i »Dagbladet« «fra en Mand uden Mening paa Landet til en Ven i Byen», hvori det bl. a. hedder: »Kjære Ven! Hermed sender jeg Dig en Pakke Stilebøger; det er samlede Værker fra Eleverne i øverste og næstøverste Klasse i Realskolen herude. Tjen mig i at gaa op med dem i Kultusministeriet og skaf Drengene Understøttelse til Fortsættelse af deres videnskabelige Studier og Forberedelse af nye Arbejder, saaledes som man har set, at en hel Del andre nylig have faaet. Det hedder sig herude, at flere af de Understøttede ikke er konfirmerede, og man indser ikke Grunden til, at vore Skoledrengene skulle staa tilbage for yngre kjøbenhavnske Videnskabsmænd«. Blandt Emnerne, som ikke er nye, nævnes »Christian den Fjerdes Regjering« — en aabenbar Hentydning —, men tillige skal Vennen i Byen huske paa, »hvor Meget der altid ligger i Behandlingsmaaden, og den er frisk«.

Men ogsaa den alvorlige Kritik lod høre fra sig. Den ankede navnlig over to Ting: At den kritiske Prøvelse af Kilderne ikke var fyldestgørende, og at Forfatteren viste for stor Tilbøjelighed til at drage Slutninger om den almindelige Tilstand fra enkelte Kildeudsagn. Dagbladsanmelderen bestred saaledes hans Paastand om, at den danske Befolknings Tyngdepunkt i historisk Tid langsomt skulde have bevæget sig fra Vest til Øst, at i Norge de skovrigeste Landskaber var de tættest befolkede, og at der her var foregaaet betydningsfulde Klimatændringer i historisk Tid. Eksemplerne var maaske ikke de bedst valgte, da Troels-

Lund i første Tilfælde vistnok har Ret, og han i det tredje Tilfælde erklærede at være bleven misforstaaet, hvilket ogsaa er muligt. Man kan under disse Omstændigheder forstaa, at »Dagbladet«s Kritiker blev dobbelt irriteret, og det kom frem, da han næste Aar (1. Decbr. 1880) anmeldte 2den Del, »Bønder- og Købstadboliger«. Med Rette ankede han heri over, at Troels-Lund ikke kendte Nutidens Forhold i By og paa Land tilstrækkeligt, saa at han eksempelvis kunde forveksle den indvendige Skorsten og den udvendige Skorstenspipe eller ikke vide, at Soluret endnu til vore Dage anvendtes paa Landet. Men især havde han Ret i at klage over, at den middelalderlige Baggrund, hvorpaa Billedet af det 16de Aarhundrede tegnedes, var holdt i en altfor mørk Farve. Troels-Lund havde f. Eks. paastaaet, at Gadebrolægning ikke havde været kendt før Aar 1500. Dette var i Virkeligheden væsentlige Bebrejdelser, og det var først efterhaanden, Troels-Lund naaede den fornødne grundige Kendskab til Middelalderens Tilstande. At Kritiken paa disse to Punkter var træffende, fremgaar tilstrækkeligt af, at Forfatteren tog Hensyn til den ved Rettelser i de senere Udgaver.

Ejendommeligt nok kom den dybestgaaende Kritik i Pagt med den varmeste Anerkendelse af, at der her var ydet noget virkeligt nyt. Men det var heller ikke paa dansk Side, man forbandt disse to Ingredienser. I Sverige fandtes derimod den eneste, som virkelig kunde dømme »Dagligt Liv i Norden«, fordi han var Broder i Faget. Det var den senere Riksantikvar *Hans Hildebrand*, der forberedte et kulturhistorisk Værk for Sverige, ganske vist et Arbejde, som savnede Troels-Lunds Helhedssyn og kunstnerisk set stod langt

tilbage derfor, men som behandlede et lignende Stof og det — i hvert Fald til at begynde med — paa en fuldtud videnskabelig Maade. Hildebrand havde (i sin Anmeldelse i Letterstedts Tidsskrift 1884) alvorlige Indvendinger mod Troels-Lunds Opfattelse af Klædedragtens Udvikling gennem Tiderne, som fremstilledes i 4de Del, navnlig det almengyldige i de tre Trin: 1) Dyrehuder, 2) Uld og 3) Uld samt vegetabiliske Stoffer. Han pegede paa, at Lin og Bast allerede anvendtes til Klæder i de schweiziske Pælebygninger fra Stenalderen, og at man fandt Linned i svenske Jernaldersgrave. Ligeledes gjorde Hildebrand opmærksom paa det urigtige i, at Renæssancen i Modsætning til Middelalderen skulde have valgt tætsluttende Dragter. Man kunde ikke heraf drage psykologiske Slutninger om den nyere Tids Kærlighed til alt menneskeligt og dens Glæde over Menneskelegemet i dets naturlige Skønhed. Thi det var kun Middelalderens Højtidsdragter, som var fodsider, og Renæssancens Dragter maatte meget snarere betegnes som unaturlige. Ogsaa Skildringen af Fødemidlerne i 5te Del af »Dagligt Liv« var holdt i altfor mørke Farver. Troels-Lund havde overset, at en Udtalelse hos den samtidige Forfatter Olaus Magnus ikke galdt for hele Sverige, men kun for Finmarken. Alt dette var sikkert uigendriveligt, og det blev tillige fremført i den elskværdigste Form, med Indrømmelse af, at der var Fremskridt for hver ny Del, at Forfatteren havde Anlæg til at blive »en samvittighedsfuld Forsker« og, navnlig, at han havde »et stort Talent«. Herhjemme havde »Dagens Nyheder« kun kunnet mande sig op til at indrømme, at han var »et ungt Talent«!

Tillige gik Anmelderen i »Dagbladet« unægtelig

over Stregen, naar han bebrejdede Troels-Lund, at han ikke havde »givet sig i Lag med *Historiens store Opgaver*, med Personers eller med Tidsaldres dybere Natur og mere sjælelige Karakteristik«. Han burde dog have givet sig Tid og oppebiet, om ikke Behandlingen af de ydre Ting vilde blive efterfulgt af det indre Liv. Men han havde nu set sig saa vred paa Bogen, at han ogsaa vendte sig mod den ydre Form, mod Værket som et Stykke Historieskrivning. Han talte om »en bestemt Manér«, fandt det »søgt«, at Troels-Lund, naar der var Lighed mellem to Sædvaner eller Genstande, kaldte den ene et »Barn« af den anden. Han bebrejdede ham, at han »stadig lader Gjenstandene udvikle sig af hinanden som en Evolution«, f. Eks. Stolen af Bænken, Himmelsengen af Alkoven. Ingen vil i vore Dage anke herover, hverken hvad Udtrykket angaar, eller — hvad der et betydningsfuldere — over Kendsgerningen. Snurrikt lyder det endelig: »Stundom synes det ogsaa *uædelt*, saasom naar Forfatteren fremstiller Forbuddene mod Svin i Kjøbstæderne som en personlig Kamp mellem Kongen — eller Regeringen — og Svinene«.

Der er dog i denne Anledning god Grund til her at fæste Opmærksomheden paa det andet Udviklingstrin i Troels-Lunds kunstneriske Stil. Thi med »Dagligt Liv i Norden« — som Værkets Hovedtitel blev fra og med 2det Bind — indtraf der en pludselig Ændring. Grunden er tydelig nok. Det nye Emne maatte behandles i en ny Form. Den kulturelle Skildring er forskellig fra den historiske Fortælling med dens dramatiske Stigning og Virkemidler. I Kulturhistorien har Patos ikke hjemme, thi fra det sublime til det ridicule er der kun eet Skridt, og Faren for, at Skil-

dringen skulde falde ned heri, naar der var Tale om Sko og Støvler, Potter og Krus, var altfor nærliggende. Hele den aandelige Strømning, der fra 1870 havde sat ind over Landet, reformerede desuden den kunstneriske Stil og skabte et nyt Skel mellem Fortid og Nutid (Marie Grubbe). Kun heraf kan man forklare, at Troels-Lund, der i sine Ungdomsskrifter havde staaet nær ved vore store Stilister fra det 19de Aarhundredes Midte, som Goldschmidt, en Menneskealder senere, da han i »Peder Ox« atter optog den historiske Fortælling, ikke vendte tilbage til den Form, han havde anvendt i sine første Aar. Han var bleven en anden i Mellemtiden.

Derimod var den spøgefulde Form paa sin Plads i den jevne kulturhistoriske Skildring, den Ironi, som aldrig havde forladt Troels-Lund gennem hele hans Udvikling, og som bundede i hans lyse Livssyn. Den blev tillige et af Midlerne til at danne den Stil, der gjorde sit til at udbrede dette Værk til de videste Kredse. Men »Dagligt Liv i Norden« bærer tydelige Spor af at være opstaaet i Løbet af en lang Aarrække. Først efterhaanden udvikler Troels-Lund i denne Bog sin nye og store Kunst, der ved Siden af Grundtankekerne har skabt hans Indflydelse paa den nulevende Slægt. Ved denne nye Form er han bleven en af Historieskrivningens store Fornyere. Nyskabende inden for vort Sprog strør han med kongelig Ødselhed sine Gaver om sig.

Det er da fornødent, naar Talen er om Troels-Lunds senere Stil, at tage alle de efterfølgende Værker med under een Behandling, lige til »Livsbelysning« og »Peder Ox«. Hovedvirkemidlet i denne Kunst er Ordet, ikke Sætningen. Troels-Lund samler sin

kunstneriske Styrke om at forny Skriftsproget ved at søge hidtil ubrugte Ord frem af Talesproget og, naar denne Kilde stopper for ham, selv at skabe. I »Livsbelysning« er Mesterskabet vundet. Der tales heri om Barnets »første Blink for Lyset«; Ordet »Sind« drages frem til senere Benyttelse for en Jakob Knudsen; vort aandelige Jeg er »solfødt og solfostret«; Nøjsomheden kaldes »veg og tykskindet«; de overbefolkede romanske Lande skaffer sig Plads for deres »Overskummen«. I følgende Arbejder fortsætter den samme ordskabende Evne; om Havets Børn hedder det, at de mellem Samsø og Jylland har den dejligste »Storstue« med »Øpuder« og »Bølgevip«. Peder Oxes Raadsnarhed kaldes »Glimtevne«, der tales om hans »Myldresind« og »Stormsnille«. Men Ordet er ofte blot et Led i et mere udførligt Billede, og Billederne myldrer nu frem. I »Peder Oxe« er det »den politiske Heksekedel i Lothringen«, der »snurrer«. I »Livsbelysning« sammenligner Forfatteren sit Studium af Stemninger og Følelser fra Oldtiden til det 16de Aarhundre med Undersøgelsen af »Planternes Vækst fra nedden af opefter«. De tusindaarige Ideer, der bringes for en Dag, er »Dybvandsfisk«, som lever under et uhyre Tryk og sprænges til Karikaturer af sig selv, naar de kommer op til Overfladen. Hans Undersøgelser af dem betegnes som »Lodliner«, der sænkes ned i det umaadelige Dyb. Saa kommer vi til Renæssancens Tidsalder, da hele Verden ligger for én »som rødmusset, vinkende Virkelighed«, da Glæde og Sorg staar »som Brud i et Glar lige op ad hinanden«, mens Opdagerne »tvinger den vældige Jord-Kugle i Knæ paa en Flade«, og Katolicismen maa give blankt op, fordi »Hovedbogen ikke stemmede med Kasse-

beholdningen«, som »Husets Chef« — Paven — ene raadede over. Men den lutherske Kirke blev Afløseren, og det galdt nu som i den Paulinske Kristendom: »Kun mod Forevisning af Troens uddelte Almissetegn fik man her Adgang til Livets Festspil«. Om den lutherske Kirkes Modstykke, den calvinske med dens Tro paa Forudbestemmelsen (»Prædestinationen«), hedder det i et andet af Troels-Lunds Skrifter, at Calvin i denne Lære fandt en Opfordring til at klarlægge Guds Vilje, »flinkt besørge Posterne afsendt til Himmel og til Helved«, og om det rettroende og reaktionære Spanien under Filip II: »Da Verdensherredømmets, Kirkefornyelsens kortlysende Raket sluttes, fik Landet kun et sort, udbrændt Hylster igen, beholdt den rette Kirketroes tomme Hylster tilbage«. Saaledes jager den ene Lignelse den anden, Tankerne møder os ikke i abstrakt Form, men i konkrete Billeder. Forfatteren faar fast Tag i sin Læser.

Billedet er saaledes Troels-Lunds stilistiske Hovedvaaben. Men det henter sig endnu en særlig Styrke ved forskellige Omstændigheder. Den ene er, at Billederne er tagne ud af dansk Natur, ligesom Forfatteren ynder at bryde sin Fortælling med smaa Naturskildringer. Et glimrende Eksempel er det berømte og omstridte Sted i »Peder Ox«», hvor hans Hjemvæ vaagner ved Tanken paa Egnen om Gisselfeld:

»Men vanskeligere blev det [nl. at staa imod], naar Minderne kom forklædte som Planer. Naar et Lysskær paa en Fisk, der slog med sin Finne i Vandet ved Schaumburg, blev til Karper i Søen ved Gisselfeld; naar Krebs ved et Maaltid straks kaldte paa Springdammen og Susaa; naar kvækkende Frøer en Vaardag vilde til Søtorup eller Ulse, og selv en Brakmark ikke lod Ro, førend den fik fat i en Fælle hjemme.«

Endnu stærkere præges Billedsproget af den Egen-
skab, som udviklede sig hos Troels-Lund i disse Aar.
Det godlidende Lune, som lyste svagt frem i hans
Ungdomsarbejder, kom efterhaanden i »Dagligt Liv«
til at staa i sin fulde Glans. Der er noget i det af det
Smil, som han selv taler om som den gamle Johan
Friis' Kendemærke. Som en vælig Hest tumler Hu-
moren sig, undertiden sparker den ganske vist over
Hammelen og vidner om, at Smagen ikke altid er
ufejlbar. Det er saaledes næppe forsvarligt at kalde
en Mand som Herluv Trolle for »en brav Slider« eller
at sige om Mogens Gøje, at han altid »flød ovenpaa«.
Men det er dog paa denne Humor, mer end paa noget
andet, at Troels-Lunds Folkegunst grunder sig. Tænk
saaledes paa Skildringen i »Livsafslutning« af de
oldenborgske Kongers Ankomst i deres Sarkofager til
Himmerige, hvor »Frederik V med aabne Arme ilede
sin Søn i Møde, og Oldenborgere og Skjoldunger glade
var Vidner i Geledder paa tre og tre, alle i Galla-
uniformer og med Ordener!« Eller paa Stykket om
Hertug Hans' Forhold til Kong Frederik II og dennes
Moder, Enkedronning Sofie: »Et Par ældre kurrende
Skovduer, hver i sin Skov«.

Ja, det var glade og rolige Arbejdsaar, som Troels-
Lund nød her i Alderen mellem 40 og 50. Hvert Aar
i 1880-erne udkom der regelmæssigt et Bind hos den
trofaste Reitzel, og til Trods for dennes blide Pro-
tester vilde Troels-Lund aldrig gaa med til at ned-
sætte det uøkonomiske Udstyr: Det svære Papir og
den brede Margen om den lille Side Sats, der kun
indeholdt 1100, til Gengæld meget store Bogstaver,
hvilket er to Tredjedele af den Side, som Læseren
her har for sig. Saaledes kælede han om sit Barn, der
54

ogsaa skulde være stateligt i det Ydre. Men hvis man troer, at Bogen blev Allemands Eje, tager man højligt fejl. De »Historiske Skitser« i 1875 trykkedes i 1000 Eksemplarer, og det var kun som et Forsøg, at man ved første Bind af »Dagligt Liv« gik op til 1250, et Forsøg, der atter blev forladt. Og endda blev denne første Udgave ingenlunde udsolgt. Man var endnu i den Tid, da købte Bøger var paa stadig Omgang inden for Bekendtskabskredsen, saa at der gik mange Læsere paa een Køber. Højere i Eksemplarantallet naaede heller ikke Datidens æstetiske Forfattere, hverken de gamle prøvede Skribenter, som Henrik Scharling med »Min Hustru og jeg«, eller Gennembrudstidens opgaaende Stjerner, f. Eks. Karl Gjellerup med »En Idealist« eller Schandorphs »Uden Midtpunkt« og »Fem Fortællinger«. Var man Lyriker eller kun en Provinsstorhed, blev Oplagene endda endnu mindre. Vi vilde sikkert forbaves, hvis det blev gjort op, hvor ringe Oplagene var i endnu ældre Tid, da en ung Mand, efter hvad Brandes fortæller, hos Reitzel *laante* Christian Winthers eller Paludan-Müllers sidste Digte for om Aftenen at læse dem højt for sin Hjertenskær. Under disse Forhold forstaar man, hvilken Betydning en uvillig Holdning i de toneangivende Kredse maatte have for en Forfatter, særlig da en videnskabelig; han var saa virkelig til en vis Grad forladt baade af Guder og Mennesker.

V. POLITISK STILLING OG PERSONLIGE FORHOLD

ulturhistorien var dog ikke Troels-Lunds eneste Livsindhold i disse bevægede Aar omkring 1880. Med sin dybtgroede Fædrelandskærlighed, der var bleven mere og mere bevidst, maatte han gribes stærkt af den politiske Strid, der samtidig rørte op i Folket til dets dybeste Grund, og han maatte tvinges til at tage Standpunkt. Det var slet ikke det parlamentariske Spørgsmaal, som først og fremmest interesserede ham, saaledes som den nye Kreds, han havde sluttet sig til. Forsvarssagen optog ham derimod helt, og han lignede sikkert heri mange af de unge, der først gennem den blev draget ind i offentligt Liv. Det samme gjaldt om A. D. Jørgensen, der i sin »Redegørelse« sætter Forsvarets Ordning over det politiske Spørgsmaal.

Nutiden ser Forsvarsspørgsmaalet i Belysning af Provisorierne. Men vi maa bag om disse, paa den anden Side af 1885, for at forstaa de oprindelige Synspunkter. Forsvarsnihilismen var den Gang ukendt. Den Bjørnbakske Gruppe rejste i Begyndelsen af Halvfjerserne gennem »Den jyske Folkeforening«, med Dr. Gert Winther som Formand, Kravet om militære Indskrænkninger, og modsat vilde Ministeriet Holsteinborg 1873 en Udvidelse af Forsvaret. Her møder vi for første Gang, da Tyskland var bleven overmægtig til Søs, Tanken om København som Landets Centralfæstning. Men ingen krævede fuldstændig Afvæbning. Det forsigtige Ministerium Fonnesbech stillede

det følgende Aar 1874 Forslag om en Bevilling til en Flaadestation ved Agersøsund i Storebælt og til en Udvidelse af Københavns Søforter, men det holdt kloge- ligt Fingrene fra en Landbefæstning om København. Venstre foretrak de berømte »flydende Forter« og gjorde for første Gang sit Tilbud paa de 30 Millioner. Saa kom Estrup. »Jagtrubberten« i dansk Politik var begyndt.

Alle kender uklart disse ti Aar fra 1875 til 1885, da Provisoriernes sammenhængende Række tager ved, de første fem Aar uroligt bølgende, et frem og tilbage for de to Hovedpartier, de sidste fem Aar »Visne- politiken«s Tid. Bergs og Hørups Slagord klinger end- nu gennem Taagen; »Omvandrende Lirekasser« om Officererne; »en død Torsk« om Fæstningen. Men hvad der nu er næsten glemmt, er, hvor forskellige Frak- tioner der fandtes inden for det oppositionelle Venstre, og hvorledes disse stillede sig til Tanken, Forsvar overhovedet. »De moderate« havde iblandt sig saa fremragende Mænd som Høgsbro, Har. Holm, Klaus Berntsen, Thomas Nielsen og Holstein-Ledreborg; »de radikale« fylkedes om Berg og Hørup. 1876 var begge Grupper enige om at bevilge Regeringen nyt Felt- skyts og 1878 om at fuldende Panserskibet »Helgo- land«. Samme Aar brød der Fjendskab ud mellem dem, og de moderate gik paa Grund af den truende Krigsfare, Balkanspørgsmaalet, med til at forhøje de militære Bevillinger. Næste Aar var det derimod de radikale, som nærmede sig til Estrups Regering, be- vilgede seks store Kruppske Bagladekanoner, ja, end- ogsaa et Befæstningsanlæg, Kalkbrænderifortet ved København. Saa fandt endelig for anden Gang de moderate og Højre hinanden ved Hærloven af 1880.

Saaledes var Oppositionen meget vel til at faa i Tale ved Forsvarsbevillinger, naar de blot ikke omfattede Københavns Landbefæstning, og paa den anden Side var inden for Højre Mænd som Andræ, Krieger, ja selv Ploug endnu Modstandere af denne Tanke. Man skulde synes, at det var muligt for en yngre Mand at behøve at blive banlyst af den Kreds, der i andre Henseender var enig med ham.

Men unægtelig nærmede det Tidspunkt sig, da Københavns Befæstning blev det alt overskyggende Spørgsmaal, og samtidig Tanken om Forsvarets fuldstændige Nedlæggelse mødte frem paa den modsatte Side. I 1881 stillede den Estrupske Regering atter positive Forslag i denne Retning og krævede hertil 66 Mill. Kr. I 1883 forhøjedes Summen i Udkastet oven i Købet til 82 Mill.

Paa dette Tidspunkt havde Troels-Lund forlængst taget Standpunkt. 1880 udkom hans lille Pjece »*Om Danmarks Forsvar*«, klar og rolig, kun stræbende efter at gøre Indtryk paa Læseren ved saglige og logiske Grunde, men fuld af belysende Billeder. Hvad der ruger over Danmark, er Skyggen af 1864; Folket er raadvildt; »som hos Den, der ikke kan vaagne, er Beslutningen kun bleven til et martrende Led med i Drømmen, den uvirkelige Drøm, at Forsvar kan erstattes ved et Skilt, et Folks selvvillede Frelse med en beklippet Finanslov«. To typiske danske Egenskaber virker med hertil: Lyst til Opsættelse og »Lunets Af-fødning: Frygt for Kritik«. Mindet om en Tid, da Hæren i Modsætning til Flaaden havde et unationalt Præg, med tyske Officerer og tysk Kommandosprog, bidrager endelig til at skabe Mistillid. Mod et For-

svar anføres tre Grunde: At den almindelige Retstilstand i Europa ikke vil tillade, at Smaastaterne bliver et Bytte for Voldsmænd; at den lille Stat skal holde sig tilbage og være neutral under de stores Sammenstød; endelig, at Stormagternes gensidige Misundelse ikke vil tillade nogen af dem at indlemme en lille Stat i sig. Men Retsbevidstheden Staterne imellem har endnu langt igen; »Vi ere forbitrede paa Bismarck, nære Sympathi for Napoleon den Første og bevare Valdemar Atterdag og Griffenfeld i taknemmelig Erindring«. Og hvad Neutraliteten angaar, hører der Styrke til at afslaa de stores Opfordringer; den, der ikke vil værge sig, er altid prisgivet den nærmest liggende. »De smaa Stater er saaledes henviste til en højst uforsigtig Politik, et Slags politisk Børsspil paa Tid«. Vor Historie, t. Eks. 1801, giver Prøver herpaa. »Er det da en Naturlov, at mindre Skibe alt rulle i den Søgang, hvori et Linieskib endnu kan ligge roligt, saa er det Vanvid at berøve dem deres sidste Lighed med det store, deres sidste Værn: Dæk og Ballast«. Og hvad endelig Jalousien angaar, har den saa hindret Preussen i at erhverve Kiels Havn? Skinsygen kan ledes paa Vildspor af en overlegen Statsmand, som Bismarck gjorde det med Napoleon III 1864 og 1866. Hvor meget mindre Kraft har Stormagternes Skinsyge ikke over for det efter 1864 formindskede Danmark, hvis da Talen ikke er om, at samme Stormagt vil vinde begge Bredder af Øresund? »Det er denne store Grundlov, hvorpaa al Ret i Kampen for Tilværelsen hviler, det er denne inderste Sandhed, som Religion og Moral, Livet selv overalt prædiker for os: kun Den kan hjælpes, der ret vil hjælpes«.

Det er ikke nødvendigt at følge Troels-Lund vi-

dere, naar han gaar over til at begrunde, at dette Forsvar maa koncentreres om Hovedstaden. Om hans skarpe og selvstændigt formede Bevisførelse vidner det anførte tilstrækkeligt. Ejendommeligt nok klinger der gennem Slutningen Toner, der lyder bekendte; han har nemlig selv anslaaet dem mange Aar efter i »De tre nordiske Brødrefolk«. Det er hans Fortrøstning om, at »kun faa andre Nationer have i den Grad gennem Aarhundreder vippet mellem Yderligheder som den danske, og endnu færre have bestandigt saa hurtigt og let som den rejst sig efter Nederlaget. — — — Bøjeligt som et Siv har vort Fædreland under Stormenes Tryk lagt sig helt hen ad Havfladen uden at knækkes; smidigt og strunkt har det altid rejst sig paa ny, som om intet var hændet. Udsat som faa har det gennem Aarhundreder udviklet den Kunst at kunne som en Søfugl dukke under og atter skyde op og ryste Vandet af sig«.

Troels-Lund blev den Stilling, som han havde indtaget, tro hele Livet igennem. 1883 udsendte han et nyt Smaaskrift »*Preussens Fald og Genoprejsning*« og 1886 et tredje »*Om Danmarks Neutralitet*« gennem »Foreningerne til Forsvarssagens Fremme«. Baade i 1880erne og 1890erne var han en hyppig Gæst i »Vort Forsvar«s Spalter. Han blev en personlig Ven af Redaktøren Carl Hall, hvem han har rejst en Mindesten i sine »Historiske Fortællinger«. Med sin Dag delt mellem dette Arbejde og det store literære Værk, stod han tit til langt ud paa Natten ved sin Skrivepult. Adskillige Artikler saa, navnlig i Forligspolitikens Aar i Slutningen af Firserne, Lyset i »Vort Forsvar«, ofte under redaktionelt Stempel, altid retlinjede og aandfulde, bidende ironiske over for Højres

60

Sammensmeltere, dets »Oldenborrer« og »Visnepolitikere«, som af partipolitiske Hensyn gnavede Rødderne over paa den ideelle Bevægelse. Thi Troels-Lund blev aldrig Højremand, fordi han var Forsvarsven; det sidste var og blev for ham »Livssagen«. Efter Aarhundredskiftet traadte han som gammel Mand som Formand ind i Centralkomiteen for de frivillige Korps, og han bevarede denne Stilling til sine sidste Dage.

Men der er næppe Tvivl om, at hans Holdning skadede ham personlig hos det store Venstreparti i 1880erne. Fra den modsatte Side blev der set skævt til, at han optraadte som Foredragsholder i de københavnske Arbejderes Organisationer, da dette aabenbart smagte de renlivede Højremænd af Jakobinisme. Intet var i Virkeligheden urimeligere, thi Troels-Lund var i Løbet af disse Aar blevet ført ret langt bort fra de i 70erne knyttede Forbindelser. Det var ikke blot hans rent nationale Synspunkt, der virkede hertil, lige saa meget gjorde Uoverensstemmelser, især over for det etiske Problem. Da Adressen om Statsunderstøttelse til Georg Brandes i 1890 indsendtes til Rigsdagen, stod hans Navn (sammen med A. D. Jørgensens, Sophus Müllers, Vilh. Thomsens og andre) paa en Tillægsliste over dem, der fandt, at Understøttelsen burde bevilges, men som ikke mente at kunne slutte sig til Motiveringerne derfor. Den personlige Forbindelse mellem Brandes og ham var i dette Tiaar afbrudt, først i samme Aar, 1890, vekslede de atter Breve, da Georg Brandes havde sendt Troels-Lund sine »Essays«, og denne svarede med sin »Forberedelse til Bryllup«. Med Henblik paa Fortidens Venskab knyttede han hertil de Ord: »Jeg er for gammel til ikke at vide,

at en Fornydelse af hine Dages Forhold vilde være en Umulighed, Forsøg derpaa kun berede Skuffelse, thi vi ere uenige om afgørende Hovedpunkter og afvige fra hinanden i Anlæg, Temperament og Uddannelse. Du hører sammen med det stærkt bevægede Liv. Jeg holder mest af at være ene og befinder mig kun vel mellem Fortids Begivenheder og Fremtids Forter.

Men idet min Skude i et Øjeblik, som dette, glider forbi Dit Skib, føler jeg en uimodstaaelig Trang til at nikke over til Dig og kippe med Flaget«. —

Troels-Lund var i Virkeligheden i disse Aar blevet noget af en ensom Mand. Glippet var imens ogsaa hans Haab om at blive knyttet til Universitetet. At dette havde været hans Maal, fremgik ikke blot af Forelæsningerne i 1870erne, men ogsaa af et saadant lille Træk, som at han (sammen med Fridericia) optraadte som Opponent ved Erslevs Doktordisputats om det 16de Aarhundredes Lensvæsen. Men der blæste ikke nogen for ham gunstig Vind paa det videnskabelige Forum, hvor hans Kritikere fandt fuld Genlyd for deres Anker. Da Caspar Paludan-Müller døde 1882, blev Steenstrup tre Maaneder efter udnævnt til hans Efterfølger, og da Aaret efter Schiern gik af, fik Erslev hans Plads. Det tredje historiske Professorat beklædtes af en yngre Mand, Edv. Holm, der først tog sin Afsked i 1899, og da erstattedes af J. A. Fridericia. Porten var altsaa slaaet eftertrykkeligt i for Troels-Lund.

Een Sag er det, at dette var ham selv en Sorg. Et andet Spørgsmaal er det, om det ikke havde været at ønske, at han var bleven knyttet til Universitetet. Den historiske »Skole«, som i disse Aar udvikledes derved, har utvivlsomt meget lødige Egenskaber. »København-
62

nerskolen«, som den er bleven kaldet i Norge, betegnes heroppe med Adjektiverne »nøgtern og hæderlig, kritisk og vel underrettet«. Men det føles utvivlsomt tillige stærkt, at Mænd som Troels-Lund og A. D. Jørgensen blev holdt udenfor. Dansk Historie vilde i modsat Fald have vundet i Fylde og Udsyn, dansk Historieskrivning vilde have naaet en højere kunstnerisk Form. Og hvad Studenterne angaar, gik de, som Officerskolens Elever sander, Glip af en fortræffelig Lærer. Endelig — og ikke mindst — er det troligt, at Troels-Lund ogsaa selv vilde have vundet ved at komme paa nærmere Hold af den nye Kildekritik, at Samlivet med Kollegaer af væsentlig anden Støbning vilde have rettet nogle af hans ubestridelige Svagheder, uden at der er Fare for, at dette skulde have udsløttet den store Særejendommelighed i hans Væsen.

Saaledes skulde det nu ikke blive. Han fik til Gengæld den store Arbejdsro, der gjorde ham til Lærer, ikke for Studenter, men for hele Danmark, — vil man svare. Men foruden at denne Koncentrationens Tid blev delt til andre, ideelle Opgaver, som vi har set, stillede ogsaa Livet sine ganske prosaiske Krav. Han havde grundlagt et eget Hjem og stiftet Familie; Kommentar er overflødig. Halvfjerdserne og Firserne var ganske sikkert drøje Aar at komme igennem for det unge Ægtepar. I denne Tid, da Undervisning og Statsunderstøttelse ikke kunde gøre det ud for Udgifterne, var de aarligt fremkommende Bind tillige en økonomisk Faktor af Betydning. Det er ikke blot til Ære for Reitzels Karakter, men vidner om hans skarpe Blik for den kommende Succes, at han honorerede disse Bind højere end næsten alle andre Bøger, der udkom paa hans Forlag, de æstetiske medregnede.

Skade kun, at det ikke blev hans eget Forlag, der kom til at faa Glæden deraf, da det Øjeblik indtraf, at Troels-Lund naaede sin Berømmelse. Selv med denne Indtægtskilde kunde man dog ikke se Fremtiden i Møde med Tryghed og fortsætte et Arbejde paa saa langt Sigt som »Dagligt Liv«. Afgørende var det derfor, at der efter Onkel Vilhelm tilfaldt Brodersønnen en Arv; og ved at lægge den til Fædrearven og placere hele Summen forstandigt, lykkedes det Troels-Lund ogsaa paa det økonomiske Omraade at gøre sig uafhængig, ligesom han var det i aandelig Henseende. Men saare nøjsomme Kaar var det alligevel for ham hele Aarhundredet igennem.

Det var vel i disse Aar, han blev »en lavmælt Mand«, vant til at stole paa sig selv og sin Sag. Faa Venner, men trofaste, ikke mindst hentede fra Officersverdenen, i hvis ridderlige Aand han befandt sig saa vel. Men først og sidst som hans Støtte hans Hustru, der ikke blot gav ham et Fristed i Hjemmet, men som den betydelige og faste Personlighed, hun var, delte alle Tanker med ham og var med til at præge hele hans Forfatterskab. De, der har kendt hende, møder hende mange Steder i hans Værker, tydeligst maaske, hvor han i »Nye Tanker« skildrer det engelske Kvindeideal hos Shakespeare — »hverken den jomfruelige eller Moderen, blot Hustruen« —. Ordene lyder: »Hendes højeste Ønske er, ubemærket at ofre Manden alt, i Omsorg, i Savn, i Smerte. Intet tager denne Glæde fra hende. Selv naar Skæbnen overskærer hendes Livstraad, sænker den løsgivne Vilje sig i Mindet med Duft som af slagent Hø«.

DE MELLEMLSTE BIND AF »DAGLIGT LIV«. (HVERDAG OG HELG, AARLIGE FESTER OG BRYLLUP)

ed 5te Del af »Dagligt Liv i Norden« var Troels-Lund kommet til Ende med de ydre Forhold, som hver Dag indvirkede paa den enkelte. Han gik nu dybere ned og beskæftigede sig med de Faktorer, der kun greb ind med Mellemlrum. Først og fremmest behandlede han i 6te og 7de Del (1884—1885) de regelmæssigt tilbagevendende *Begivenheder* i Menneskenes Liv dels den ugentlige Helligdag, dels de aarlige Fester: Jul, Paaske, Pinse o. s. v. Men som Indledning stillede han i Modsætning til Søndagen den graa Hverdag, og her møder vi en anden Grundtanke hos ham, der allerede laa i Indledningen til hans Værk og efterhaanden skulde faa en stadigt voksende Betydning, Forestillingen om Modsætningen mellem Lys og Mørke. Intet Steds betød dette Forhold saa meget som i Norden, hvor en stor Del af Aaret var »den mørke Aarstid«, der skabte Mørkerædsel med deraf følgende Hang til Overtro. Netop i d. 16de Aarhundrede bryder den slumrende Tro paa Mørkets Magter, som Katolicismen under Middelalderen havde holdt nede, atter frem, og selve Mørkets Fyrste, der i Middelalderen var sunket ned til at blive »den dumme Djævel«, faar i Hekschaalenes Tidsalder en Magt som aldrig før eller siden. For Troels-Lund blev Fænomenet Djævlbesættelser efterhaanden en af de mest karakteristiske Ejendommeligheder ved Renæssanceaarhundredet i Norden. Han har ganske sikkert

overdrevet deres Betydning, men at de betød meget, vil ingen Historiker nægte.

6te og 7de Del betegner ganske sikkert et Fremskridt inden for Bogen. Kritiken rettede sig nu kun mod Udenværkerne, som naar Forfatteren havde tillagt Spørgsmaalet om Fordelingen af Stolestaderne i Kirken den overdrevne Vægt, at Regeringen her med beraadt Mod skulde have søgt at skabe en Rangforordning, der efterhaanden kunde lægge Beslag paa de lavere Stænders Opmærksomhed og faa dem til at glemme den katolske Billeddyrkelse. Endnu mere forstaaende blev Videnskabens Repræsentanter over for de følgende fem Dele (VIII—XII), som indeholder de store Begivenheder, der kun indtræffer een Gang i hver enkelts Liv: »Fødsel og Daab«, »Trolovelse«, »Forberedelse til Bryllup«, »Bryllup« samt »Ægteskab og Sædelighed«. De udkom i Aarene 1887—1895, da Troels-Lund altsaa stod i sin modneste Alder. Ved disse Bind var der imidlertid det ejendommelige Forhold, at Troels-Lund havde en Slags Forgænger, og det er interessant at kaste et Blik paa denne Mands Gerning for at faa Indtrykket af, hvilken Forskel det medfører, naar det samme Stof falder i to forskellige Personligheders Hænder.

Forholdet er følgende. En theologisk Kandidat *Nicolai Jacobsen*, der var tre Aar ældre end Troels-Lund, havde i Slutningen af Tredserne og Begyndelsen af Halvfjerdserne været ansat som Assistent paa det kgl. Bibliothek, altsaa samtidigt med, at Troels-Lund gjorde Tjeneste i Geheimearkivet. Jacobsen havde ligeledes kulturhistorisk Interesse, og med overordentlig Flid og Nøjagtighed samlede han fra trykte og utrykte Kilder en uendelig Mængde Notitser, der nu udgør en

af Skattene i det kgl. Bibliotheks Haandskriftsamling og omfatter ikke mindre end 26 Kapsler. De drejer sig om de samme Emner, som Troels-Lund har behandlet. Men det lykkedes kun Forfatteren at faa lidet heraf sammenarbejdet til en Fremstilling, navnlig en lille Opsats i Dansk Maanedsskrift 1866 om Drik i d. 16de og 17de Aarhundrede og en større Afhandling, der aldrig blev trykt og omhandlede Boliger og Bohave, Klædedragt og Vaaben, Forlystelser, Bryllup, Spise og Drikken. Dens Indhold minder altsaa om Troels-Lunds, men Emnerne er behandlede langt mere strejfvís, og Afhandlingen synes at have været hans Efterfølger helt ukendt. Jacobsens Artikler er læselige, men de staar ingenlunde over det almindelige Forfatter-Niveau. Hans Betydning ligger som Samler, han var derimod lidet produktiv, og blev det endnu mindre, da han 1873 var bleven Præst i Jylland. 1878 døde han, kun 40 Aar gammel, og hans Samlinger kom til Biblioteket.

Paa hvilket Tidspunkt Troels-Lund har lært dem at kende, er ikke let at sige med Bestemthed. Det fremgaar tydeligt, at han ikke kendte dem, da han skrev sit 4de Bind om Klædedragten, vanskeligere er det at sige, om han har benyttet dem til 6te og 7de Del («Hverdag og Fest» og »Aarlige Fester«. Noget andet gælder derimod Værket fra og med 8de Del, hvad Troels-Lund da ogsaa har bemærket udtrykkeligt ved dette og de tre følgende Bind, samt ved den sidste Del. Brylluppet i Ordets videste Forstand havde været Genstand for Jacobsens særlige Interesse, og hans Samlinger til dets Historie er overordentlig fyldige. Troels-Lund har haft megen Nytte af hans akkurate Afskrifter, de betød for ham det samme, som om

han havde haft en paalidelig Sekretær til Hjælp ved hele det manuelle Forarbejde.

Men heller ikke mere. Jacobsen stod som Aand langt tilbage for sin Efterfølger, hvad der tilstrækkeligt fremgaar af Detaljbehandlingen og Helhedsopfattelsen i hans faa Udarbejdelser. Den indbyrdes Uafhængighed i Behandlingen fremgaar bedst af en Disposition til en Afhandling om Bryllup, som Jacobsen afsluttede 1871; den ligger forrest i hans Samlinger og omfatter ikke mindre end 207 Kapiteloverskrifter. Ordningen af Stoffet er her i det væsentlige forskellig fra Troels-Lunds, og om mere end en Ordning er der hos Jacobsen ikke Tale. Men ogsaa i Detaljerne er der Afvigelser; Hvad der hos den ene hedder »Bejlemænd«, kalder saaledes den anden »Talsmænd« o. s. v. Det samme Stof er opstillet paa to forskellige Maader. Man kan ikke tale om nogen utilbørlig Afhængighed af Forgængeren hos Efterfølgeren. Det vilde have været taabeligt, om Forarbejderne ikke efter Samlerens Død var kommen til at gøre Nytte, og det var jo ogsaa derfor, de opbevaredes og udlaantes paa Biblioteket.

. At Jacobsens gode Stofsamling derimod er en af Grundene til, at disse Bind hører til de ypperste i Troels-Lunds Værk, ja, at denne Side af Livet er blevet fyldigere behandlet af ham, end det ellers vilde have været Tilfældet, kan gerne indrømmes. For saa vidt medførte Adgangen til Jacobsens Papirer maaske en Modifikation af den oprindelige Plan. En anden og lige saa væsentlig Grund til Fremskridtet er dog sikkert den Skærping, som Forfatterens Værktøj havde gennemgaaet, den stigende Udvikling og Modning, han havde gennemløbet. Bedst viser dette sig maaske i den aandfulde Analyse, som de gamle Adelsbreve un-

68

derkastes; Troels-Lund har en enestaaende Evne til at trænge ind i Tidens Tankegang og føle med den. Som et af mange Eksempler kan henvises til Afsnittet i 10de Bog, »hvorledes Karen Lykke fik Udstyr«; de mange Krumspring, hendes Fader Joachim Lykke gør for at blive fri for Udredelsen og vælte den over paa Morbroderen Esge Bille, mens han selv — gifter sig paa ny.

Saa følger vi da gennem disse Bind de sære Skikke, som Datiden knyttede til et af de vigtigste Livsforhold: Ægteskabets Stiftelse. Først og fremmest de forbudte Slægtskabsgrader; Stiftelsen af Bekendtskabet mellem de giftefærdige, herunder det til vore Dage paa Landet bevarede: »At ligge paa Tro og Love«; Valget af den udkaarne gennem Hjælperne, navnlig Kvinder; Børnetrolovelser; Motiverne til Ægteskab, hvoriblandt som bekendt Kærlighed spillede den mindste Rolle, da den snarere ansecs som en Frugt af Ægteskabet end en Betingelse derfor; de toneangivende Kredses, d. v. s. Gejstlighedens, Syn derpaa og Forældrenes »Raad«; skriftlige Frierier og Frieri ved »Talsmænd« o. s. v., o. s. v. Det er næsten som at betragte uddøde Dyrearter i et Museum, saa fremmed forekommer Synsmaaden os, selv om vi paa mange Punkter mindes at have set enkelte Led deraf bevarede til vore Dage i afsides Egne. Og intet Steds er der Tale om en simpel Tilstandskildring, altid følges Udviklingen, kun med særlig Vægt lagt paa selve Renæssanceaarhundredet. Det er ikke blot Kuriosa, hvorom det drejer sig; ved Afvejningen af Troloveisens og Brylluppets Betydning overfor hinanden ser vi Kirkens stigende Indflydelse, ved de stadig stærkere Paabud fra oven mod Luksus ved

Brudeudstyr og Bryllupper Statens voksende Magt. Kommer vi til selve Brændingspunktet, Bryllupsdagen, er der en Farveglæde i Skildringen, der lader det hele træde frem som et stort Maleri.

Den Modtagelse, som mødte disse Bind fra Kritikkens Side, var da ogsaa ulige gunstigere end tidligere. Dobbel Betydning havde dette, da der netop i 1880'erne fremtraadte en ny Kritiker i Pressen, hvis Udtalelser havde særlig Vægt paa Grund af hans solide Studier inden for den samme Tidsalder og hans alsidige og dybtgaaende Kultur. I »Politiken« gjorde *J. A. Fridericia* denne Række Bind til Genstand for forstaaende Anmeldelser og pegede paa, at Værket havde »erhvervet sig en sikker og særdeles betydningsfuld Plads i vor historiske Literatur.... Værket vil sikkert holde sig« (»Politiken« 12. Febr. 1889). Det var nye Toner, der hermed blev anslaaede. Ganske vist havde ogsaa *Fridericia* adskilligt at indvende: »Forf. har i mange Henseender skabt en dansk Kulturhistorie, men hans Talents Omfang berettiger til større Fordringer, end han altid tilfredstiller«. Noget af dette var de gamle Anker, at *Troels-Lund* undertiden brugte sine Kilder uforsigtigt og benyttede spredte Træk fra alle mulige Lande til Belysning af vore hjemlige Forhold, eller at »Udviklingen« spillede ham Puds. Men *Fridericia* gik dybere end sine Forgængere, lige ind til Livsnerven i Bogen, naar han til en vis Grad sluttede sig til *Troels-Lunds* Grundbetragtning, at man for at lære enhver Tidsalders Opfattelse af Forholdet mellem Mand og Kvinde at kende skal spørge »en vis ordførende Klasse«, i vore Dage Digterne, i det 16de Aarhundrede Præsterne. Idealet var den Gang »den rolige Overvejelse«, thi Ægteskabet var en Samfundssag, eller i

70

hvert Fald en Slægtssag. Men alligevel — indvendte Fridericia — fandtes der den Gang, som altid, ved Siden af Idealet en Kærlighed, en Eros, en Lidenskab, der sprængte alle Skranker, ogsaa Idealets. Den omtales kun lidt i Kilderne, men Troels-Lund burde have indset, at dette skyldes disses Begrænsning, og han burde være gaaet bag om Kilderne. I Fridericia havde Troels-Lund for første Gang fundet en fuldt jevnbyrdig Kritiker, ikke mindst fordi han forstod ham, ja paa en vis Maade holdt af ham. Det var vel ikke den nationale Følelse, der forbandt dem, næppe en Gang Kærligheden til Folkets Fortid. Det der drog Fridericia, halvt mod hans Vilje, var det intellektuelle, »Værkets Originalitet, dets store Ejendommelighed i Anlæg og Udførelse«. —

Men samtidig med at Troels-Lund i sit eget Land vandt Anerkendelse — i det væsentlige, — mødte han et sidste Angreb, voldsommere end nogensinde tidligere. Det kom (1888 og 1891) fra tysk Side, men fra en Mand, der som ingen anden Udlænding kendte Danmarks Historie, fordi han selv var i Færd med at skrive en Fremstilling deraf, en Fortsættelse fra 1523 af Dahlmanns gamle »Geschichte von Dänemark«. Det var Professor *Dietrich Schäfer* i Tübingen.

Schäfer var en varm Beundrer af den moderne Stat, navnlig den preussiske og dens Grundlægger Bismarck, og han var tillige nøje knyttet til den altskye Bevægelse. Derfor var Statshistorien, den politiske Historie, for ham det centrale; med megen Skepsis saa han derimod paa den kulturhistoriske Strømning, der ogsaa var dukket op i hans eget Land. Det var som en allieret af sine tyske Modstandere, han angreb Troels-Lund, der ogsaa havde vakt stærk Interesse i

Tyskland, efterat en Del af »Dagligt Liv i Norden« var blevet oversat til Tysk. Schäfer hævdede, at Historikerens egentlige Opgave var at »klarlægge politisk Magts Vorden, Vækst og Betingelser Statens Væsen er Magt. Statens Magtmidler er fremfor alt af politisk og militær Natur. Deraf disse Spørgsmaals Overvægt i det politiske Arbejde«, og følgelig ogsaa i den Historieforskning, der beskæftigede sig med Statens Udvikling. Men blandt disse Magtmidler er »de sædelige Kræfter de afgørende«. Dog er det en falsk Tro, at enhver Nation skulde have Ret til at udgøre en egen national Stat.

Troels-Lunds Værk, der karakteriseres ved Ordene »umaadelig Bredde, kritikløs Sammenstilling og fladt Ræsonnement«, er ikke blot »et Monstrum af historisk Fremstilling«, det er ogsaa et Vidnesbyrd om Forfaldet, den nationale Selvopgivelse, inden for de smaa Nationer, der hos dem vækker Interesse for at dvæle ved »alle de *lavere Fornødenheder*, der har hjemme i det menneskelige Væsens dyriske Del«. Thi hermed beskæftiger den moderne Kulturhistorie sig først og fremmest. —

Troels-Lunds Kontraindlæg, der udkom 1894, er maaske det eleganteste Stridsskrift, som vor Literatur rummer. Det er næsten Synd at citere af det, det bør læses i sin Helhed, og man har let derved, da det staar genoptrykt forrest i »Dagligt Liv«. Skulde jeg anbefale en Udlænding en Prøve paa hans Værker, vilde jeg vælge dette lille Skrift; paa disse 40 Sider er samlet alle Ingredienserne i hans Forfatterskab, fra den blodigste Ironi gennem den mildeste Humor til den højeste Patos: »Thi ikke sandt, Hr. Professor! Man kan forbyde en afskaaren Flok at synge det

gamle Fædrelands Pris, man kan pleje Retten ved at forhøre og dømme paa et Sprog, de ikke forstaar, og man kan fremme deres sande Gavn ved at nægte den opvoksende Slægt Undervisning i det Sprog, hvori Guds Ord forkyndes; men man kan ikke hindre dem i at ombølges af Modersmaalets gamle Klang, ikke stænge Minderne ude, hindre disse i at strømme ind som *Lys og Luft* ad et aabent Vindue, hviske fra Kirketaarn, Bygningsskik, Bohave og Børneleg: hold trofast ud!« — Her har vi atter den unge Student, der ukuelig hævder det danske Standpunkt overfor den tyske Læge i Ulkebøl Præstegaard 1864, og Indtrykket paa ham af Paragraf 5.s Ophævelse 1879. Og her er paa den anden Side atter Troels-Lunds gamle Stil, den stigende Bølge, der kulminerer med Billeder og Bogstavrim. Rent profetisk hedder det til Slutning: »I tusind Aar har Ebbe og Flod afløst hinanden, Brændingen snart steget til Kongeaaen, snart vejet til Elben. Hvorfor da nu med ét slutte, at fra nu af skal Ebbe og Flod ophøre, Bølgen lægge sig, og tysk Stormflod bestandig være dagligt Vande! Ligger det ikke langt nærmere snart at vente sig Ebbe! Det er jo dog Livets Gang i Naturen som i Historien, at Høst skal følge Sommer, et *Roszbach afløses af et Jena og Auerstädt*«. — Her klang Skræp!

Vilde man imidlertid noget Øjeblik heraf slutte, at Troels-Lund søgte at komme uden om Realitetsdrøftelsen ved at slaa paa de patriotiske Streng, vilde man tage ganske fejl. Han begyndte med at gendrive Teorien om Statshistorien, den var i Virkeligheden ingen Teori, da den var saa stærkt præget af en tilfældig Udviklingsform, den preussiske Stat og dennes Bestridelse af andre nationale Staters Eksistensberet-

tigelse, at den umuligt kunde have Almengyldighed. Og hvorledes kunde man tale om »de sædelige Kræfter« ved denne politiske Magts Tilblivelse? Det beroede paa en Forveksling med det Forhold, at den enkelte i sit Forhold til Staten kan lægge sine bedste Egen-skaber for Dagen, saaledes som de spartanske Borgere ved Thermopylæ. Staten er ikke blot umoralsk, dens »Stats-Moral« virker fordærvende paa Individerne inden for den, saa at »Begreberne om, hvad der er tilladeligt Mand og Mand imellem, opspædes betyde-ligt, naar Talen føres over til, hvad der gælder mellem Stater«. »Hvad Forhold til Staten havde Kristus? Kun det ene, at den dræbte ham«. Thi naar Schäfer tror, at Kristendommens historiske Betydning stammer fra, at den blev Statsreligion, forveksler han Vindfløjen med Vinden. »Kraften laa i Livssynet selv«.

»Thi jevnside med og til Trods for Staternes evige Strid har der gaaet en virkelig Udvikling, de enkelte Individets, Slægtledenes, Folkeandernes. Dette er Lysstrøben i Menneskets Historie, . . . det er Kulturstrømmen, der er den selvlysende«. Hvad vilde Hellas' Betydning for os være, hvis man tog dets Billedhugger- og Bygningskunst, Homer, Tragikerne, Platon, og Aristoteles o. lign. bort derfra? »Et vissent Blad, en glemt Stordaad i Linje med Sesostris' Bedrifter«. Hele den moderne Civilisations Udvikling understreger dette. »Jeg tilstaar min Skrøbelighed, jeg bytter gerne min Viden om flere preussiske Hertuger for Kendskabet til Lampeglassets gennemsigtige Skorsten, og jeg afstaar endog et rundeligt Antal Kurfyrster for Brugen af Tændstikker«. Staterne marcherer den Dag i Dag egoistisk paa Stedet, men »i Kulturudviklingen er selve Fremskridtet Bevægkraften«. Dette Fremskridt

kommer ikke en enkelt Stat, med alle til Gode. Og endelig har det et Hædersmærke fremfor »Stats-Moralen«: Det er altid uplet af Broderblod.

Fra det generelle gaar Troels-Lund endelig til det specielle: Dansk Kulturhistorie. Skulde dette være et Forfaldssymptom, naar det kommer samtidig med en almindelig Løftelse og Fremgang inden for Landet efter Krigen 1864? Skulde Forfatteren være en Folkedærver, naar han samtidig med lignende Kraft arbejdede paa at styrke sit Folk udadtil gennem sine Bidrag til Forsvarslitteraturen? Forholdet var det stik modsatte. Han havde af personlig Erfaring lært, hvad Hjemmets Minder betyder for den, der træder ind, nedtrykt af Kampen med den ydre Verden, og han havde forstaaet, at det samme maatte gælde om et Folk som det danske. »Dette er den oprindeligste Taagekærne, jeg kan naa til i Planen for min Kulturhistorie«. Thi hvad enten der findes en bevidst Folkeand eller ej, »næres det samme Folk gennem Tiderne ved de samme Tanker«. At skildre disse, letfatteligt og med Lune, maatte være at give Folket Styrke. Her var ikke Tale om »lavere Fornødenheder« i Modsætning til højere, som Schäfer mener, der er Enhed mellem det aandelige og det legemlige, »og til dette Legemlige hører den Luft, vi indaander, den Bolig, den Føde, den Klædning, vi behøver, de Samforhold, hvori vi færdes, *det er det højeste Menneskelige*«. —

Angrebet var afslaaet, Fjenden drog bort. Og dog bør man ikke over det overlegne Forsvar forbisé, at Fæstningen havde sine svage Punkter. Først og fremmest var der foregaaet en Sammenblanding af Civilisation (»Tændstikkerne«) og Kultur, der ikke var tilstedelig, saa sandt som Civilisationen betegner noget

ydre og internationalt, mens Kulturen er aandelig og derfor altid national. Og med Hensyn til Spørgsmaalet om Statshistorien vil vist alle nu indrømme, at Staten i hvert Fald i den forløbne Tid har været den naturlige Ramme, inden for hvilken Kulturudviklingen er foregaaet. Det er muligt, at Fremtiden vil finde højere Former for menneskelig Sammenslutning og Samvirke end Staten, men vi véd intet derom, det ligger i Gudernes Skød. At der endelig hører meget under Kulturhistorie, som Troels-Lund ikke saa, er sikkert; i Virkeligheden er selv Diplomaten og Krigskunsten Led deraf. Eller rettere: Al Historie er Kulturhistorie. Men Følgen heraf bliver jo, at Troels-Lund har haft Ret i at grundlægge den nye Retning i endnu højere Grad, end han selv anede.

Der er saa meget mere Grund til at betone dette, som han i Slutningen af Stridsskriftet mod Schäfer selv definerede sin Rolle med ædel Simpelhed. Han indrømmede, at hans Resultater sikkert var underkastede Tidens Lov, udsatte for at forældes. »Men selv om alle Svarene bortfalder som ufuldkomne, saa bliver dog det afgørende tilbage: at have stillet Spørgsmaalene. Heri ser jeg mit Arbejdes Betydning og desuden i den Omstændighed, at jeg har angivet det Niveau for Fremstillingens Almenfattelighed, som ikke tør underskrides«.

A. Fridericia havde lyst efter Planen for Værkets Fortsættelse og Afslutning, og han havde antydet, at det maaske ogsaa vilde være til Fordel for Forfatteren selv, om han klargjorde den for sine Læsere og sig selv. Troels-Lund imødekom ham i Slutningen af den følgende Del, 10de Bind (1890). Det var ganske vist ikke Smaabrød, han her slog op. Det siges, lidt uklart, at da »Jordbunden og den omgivende Luft og Belysning«, hvorfra Tidsalderens Begivenheder henter Næring, Form og Farve, hører med til »Dagligt Liv«, har det været nødvendigt at gøre Skildringen heraf fyldigere end af »de øvrige Sider«, som er Udtryk for »Folkets mere bevidste Liv«. Derfor vilde han, efter at have gjort Bryllup og Begravelse færdige i endnu to Dele, fra og med 13de til og med 16de Bind behandle de andre Sider af det daglige Liv; nemlig i to Dele Stænder og Næringsveje; i een Del Forfatning, Statsindtægter, Bestyrelse, Hær og Flaade; endelig i 16de Del Videnskab, Kunst og Religiøsitet. Hertil skulde saa den politiske Historie slutte sig med fem Bind om Frederik II.s Regering og to om Christian IV.s Mindreaarighed. Saaledes vilde hele Værket blive paa 23 — tre og tyve — Bind.

Udkastet er interessant, fordi Virkeligheden ikke kom til at svare dertil. Vi fik faa Aar efter de to Bind om Christian IV, men aldrig de fem om Frederik II; en Erstatning derfor var ganske vist Bogen »Peder Ox«.

Værre var det, at alt hvad der var projekteret

om Samfundsliv, Statsliv og Aandsliv, aldrig saa Dagens Lys. Navnlig paa det sidste Omraade kunde man sikkert have ventet sig noget betydeligt (Tyge Brahe!). Men iøvrigt ligger Planens største Betydning deri, at den viser, hvorledes der paa dette Tidspunkt aabenbart ikke var nogen Tanke hos Troels-Lund om hans mest ejendommelige Bind, »Livsbelysning«, der udkom otte Aar senere.

Mere og mere havde dog under Værkets Udarbejdelse den Tanke fæstnet sig hos ham, at der var noget særeget ved det 16de Aarhundrede, som han hidtil ikke havde faaet med, den mest flygtige Essens, selve Livssynet. Naturligvis laa der en god Del deraf spredt paa forskellige Steder i Bogen, i Analyserne af de gamle Adelsbreve o. s. v., men det centrale deri, det, som betegnede Hovedforskellen mellem hin Tid og vor, havde han ikke loddet. Fridericia havde (»Politiken« 27. Maj 1890) gjort ham opmærksom paa, at det daglige Liv til syvende og sidst ikke var det til Grund liggende, men noget afledet; at det »i en væsentlig Grad var bestemt ved Tidsalderens Ideer, ved Samfundslivet og Aandslivet, *selv om en Del af Rødderne søger i Dybden til Jordlag, som engang har været de øverste*«. Det var virkelig dybsindige Ord! At fremstille Tidsalderens Tanker og Ideer fra tidligere Tidsaldre, som endnu levede i deres Frugter, var en Opgave, som burde løses. Egentlig burde den have staaet i Spidsen af Værket, men bedre sent end aldrig. Desuden var Bindet om »Livsafslutning« jo endnu ikke kommet, og saa længe der er virkeligt Liv, er der Haab.

Helt ny var Tanken da heller ikke hos Troels-Lund. Han havde i Forordet i 1879 talt om at vise, hvorledes

Datidens Mennesker saa paa den store Gaade, Livet, og han havde i Skriftet mod Schäfer peget paa, at Minderne virker paa et Folk som Lys og Luft gennem et aabent Vindue. Men naar han nu nedlagde saa meget Arbejde og saa megen Kærlighed i det forestaaende 13de Bind af sit Livsværk, hang det sikkert sammen med, at det for ham drejede sig om mere end et historisk Arbejde. Det var sin egen Livsanskuelse, han ved samme Lejlighed vilde vinde fuld Klarhed over og underbygge, og han vilde derpaa fremlægge den til Gavn og Glæde for sine Medmennesker. At han har faaet Impulser fra Høffdings Hovedværk, »Den nyere Filosofis Historie«, der udkom midt i Halvfemserne og klarlagde det 16de Aarhundredes Tænkning, er sandsynligt. Men han bygger iøvrigt videre paa de Tanker, vi mødte i Doktordisputatsen om Sokrates, og der er intet Brud i hans Udvikling.

I 1898 udkom »Livsbelysning«. Ikke for intet hed den ikke »Livsanskuelse«, men »Livsbelysning«. Det er den Tone, der laa over Livet for Datidens Mennesker, han vil gribe, men Farvetoner betinges af Lys. Men der ligger ogsaa noget dybere i dette Begreb. Lyset — baade i bogstavelig og overført Betydning — er her blevet lig med Gud. Gud er tillige Kærlighed, og Livet er Vækst og Udvikling op og hen imod ham.

Det er »Historiens flygtigste Olje«, som Troels-Lund vil opfange, men tillige den, som giver den dybeste Forskel mellem de forskellige Tidsaldre. For fuldt at forstaa det 16de Aarhundredes Livsopfattelse, maa man, ligesom naar der er Tale om en Plante, se den i sin Helhed, d. v. s. i sin Udvikling. Gaar vi tilbage til det mest primitive Trin, er Modtagelighed for Lysindtryk og Fornemmelse af Sted de oprindeligste

Ytringsformer for menneskelig Indsigt. Dette vil sige, at dels »den fremadskridende Opfattelse af Forskellen mellem Dag og Nat, Lys og Mørke er den inderligste Stræng i al menneskelig Kulturudvikling« og tillige, at »i de forskellige Tidens forskellige Bestemmelse af Afstanden mellem Jord og Himmel har vi den lettest læselige Maalestok for deres aandelige Udvikling, deres forskellige Livssyn«.

Det begynder hos de primitive Folk med, at Mørket øver den stærkeste Virkning paa Sindene. »Som det enkelte Barns første Livsytring i Verden er et Skrig, har da Menneskeheden første aandelige Livsytring været det samme«. Det næste Skridt er, at Mennesket gennem Ofre stræber at forsone Guderne, men hvad er dette andet end et første Forsøg paa at underlægge sig Naturen?

Trangen til en Tidsregning har ført videre, man blev klar over, at ogsaa Lyset har Styrke, den ene Dag følger uvægerligt efter den anden, naar Natten er til Ende. Denne Tro paa Lyset synes at være opstaaet i de store Flodlande ved Nilen, Eufrat, Tigris, Indus og Ganges. Navnlig de lysende Himmellegemer i den stille, kølige Nat blev Menneskenes Venner. Mørkets Guddomme sank i Babylonien ned til at blive onde Aander i Underverdenen, paa Himmelloftet over Jordgulvet lyste de besjælede Fiksstjerner, Lysets Guder, og mellem dem vandrede de eneste bevægelige Lege-mer, de syv Planeter. De var aabenbart »Ytringer af selvstændigt Liv, Vidnesbyrd om det guddommelige i levende Virksomhed. . . . Lydløst væver de Jordlivets Mønster«. Hermed er Grundlaget givet for Stjerneydningen, der for Mennesket skal klare hans Skæbne.

Troen paa Muligheden heraf holder sig lige til Tyge Brahes og Keplers Tid.

Længere frem møder vi Oldtidsperserne, hos hvem Lysets Guder stilles lige med det gode, og Mørkets med det onde, men til Gengæld Ahriman og hans onde Følge atter hæves op til at blive jevnbyrdige Modstandere af det godes Repræsentant, Ormazd. Først Døndag skal afgøre Trætten til Gunst for den sidste. Gennem Indien og Kina naar vi paa vor historiske Vandring videre til Ægypten. Her møder vi Troen paa den eneste og usynlige Gud, Solguden, der lader sig føde paa Jord i Skikkelse af Oksen Apis (den »jomfrufødte«), som stiger ned til Underverdenen, baade er den sejrende og den lidende og fremstilles i en Treenighed: Fader, Moder og Søn. Solens Dag, Søndag, blev her Ugens Helligdag. Stjernetydningen omformedes i Alexandria saaledes, at »bagved Planeterne Gang, som bag Nilens Løb og Livets Veje, tegnede sig en stærkere Magt, der ledte det alt, bugtet, men fast, til *Lykke*.«

Hos Jødefolket optages alle disse Elementer, fra Babylon, Persien og Ægypten, og bliver herigennem Dele af den kristne Religion. Selv lægger Jøderne dertil Messiasideen, hvorigennem man første Gang stilles over for Troen paa en Udødelighed. Og hos Grækerne opstaar ikke blot Forestillingerne om hele Verden som en uhyre Kugle, hvis Midtpunkt atter Jordkuglen er; om Mennesket som Livets Midtpunkt, ligesom Jorden er Verdens; samt om en usynlig Gud, der ikke er personlig, men er den Verden iboende Sjæl; altsammen Tanker, der foreløbig ikke fik almenmenneskelig Betydning, fordi de ikke kunde indgaa en Forbindelse med de øvrige Bestanddele, der var

samlede inden for den jødiske Religion. Noget andet var derimod Tilfældet med Epikuræikernes og Stoikernes Tanker om Menneskene som et stort Brodersamfund og om Gud som »Vor Fader«, der ikke bør tilbedes ved Ofre, men med Selvhengivelse. Kristendommen optog ogsaa disse Ideer, den samler i sig de fleste religiøse Fremskridtstanker, naar man ser bort fra de græske Elementer, der var uforenelige dermed.

Videre naar man egentlig ikke gennem de mange følgende Aarhundreder. »Med Folkevandringerne indtraadte en Istid i den europæiske Aandsudviklings Historie«. Af alle Oldtidens Kulturfrugter »blev kun en eneste hængende glemt tilbage, bitter, runken, stærktfarvet. Det var Oldtidens beske Høstbær, Kirken«. Den blev Folkenes aandelige Leder, og den blev samtidig forandret. »Den var ikke længer blot den kristne Kirke, men al Kirke lige fra den graa Oldtid. Den var atter de hemmelige Tryllemidlers, Besværgelsernes Hjemsted. Dens Naademidler var jo Trylleri, hvorpaa den selv troede«. Men samtidig bevarede en Del af Grækernes Aandsresultater hos Araberne og kom gennem dem en senere Tid til Gode.

Ved Renæssancen blandes Bestanddelene, og de fra Oldtiden afbrudte Traade knyttes atter. Troen paa det naturliges Berettigelse fører til en ubunden Livsglæde, »der svarer til Beruselse ved Friluft«. Nord for Alperne opdagede man, at Pavens Krav paa at sidde inde med Nøglerne til Himmeriges Rige ikke hvilede paa nogen Hjemmel i det nye Testamente. »Det var en forfærdelig Opdagelse. Hovedbogen stemmede ikke med Kassebeholdningen«. Saaledes opstod her Reformationen.

Men samtidig med, at den Garanti for Menneskenes

Frelse, som Pavemagten havde frembudt, bortfaldt, voksede ved Reformationen et halvglemmt Punkt i Kirkelæren, Djævletroen, frem til ny Betydning. Djævelen var ikke, som man i Middelalderen havde troet, »en sølle Stakkel«, han var i Virkeligheden denne Verdens Fyrste. Det onde og det gode betingede gensidig hinanden. Man endte i Rædsel med at »antage alting opfyldt af Billioner og atter Billioner ondsindede Djævle«. Vi forstaar Følelsen, naar vi til Sammenligning husker paa, at »Sygdom er i vore Dage bleven forklaret som Virkning af visse Bakterier og Baciller, der i uendeligt Tal fylder Luften og vort eget Legeme, smittebringende, rede til Fordærv«. Midlet herimod er »Desinfektion ved Brand«: Hekseprocesserne. Men Resultatet bliver hos Nordboerne en graa Sindsstemning, Naturglæde paa Overfladen, Djævel frygt i Dybet. »Det indenfra kommende, voldsomme Tryk« udholdes kun gennem »en himmelsk Forsoner«, den atter opdukkende Stjernetydning, der var en Indsigelse mod Djævelens Eneherredømme.

Det 16de Aarhundredes Livsbelysning var saaledes sammensat af fire Bestanddele: Naturglæde, d. v. s. »Lysbuddet«; Lutherdommens Oprørstanke; Djævel-lære; Stjernetydning. De fire Elementer »bølgede over i hinanden, dannede et bestandigt pulserende Kredsløb«. —

Som man ser, havde Troels-Lund her givet meget mere end det 16de Aarhundredes Livsopfattelse, i Virkeligheden var det et stort Stykke af en almindelig Religionshistorie, der forelaa. Men han blev ikke staaende herved. Han vilde jo ikke blot bringe Læseverdenen noget interessant, men ogsaa mætte Sjælene.

Derfor forlængede han Udviklingens Traade ned til vort eget Aarhundrede.

To Mænd er af afgørende Betydning, fordi de har givet Renæssanceaarhundredets Livsanskuelse Hjertestødet. Den første er han, som skabte en ny Opfattelse af Himmelforholdene, af Lys og Mørke, af Afstanden mellem Himmel og Jord. Ved Kopernikus' Lære om Solen som Centrum i vort Planetsystem toges ikke alene Grunden bort under Stjernetydningen, men selve Kirkelæren undermineredes. »Verdensskuespillet tabte i Betydning ved at opføres paa et blot Provinsteater«. Fra nu af »trippede Menneskeaaanden utaalmodigt som Fugleungen i Ægget«, spurgte, om der ikke fandtes noget udenfor. »Da lød med eet en sælsom Lyd. Fyldt af ny Drift huggede Menneskeaaanden pludseligt Næbet mod Verdensskallen. Den gav efter og brast. Og ud trimlede Fangen, fortunlet, begejstret, nyfødt, i den store vidunderlige Verden, hvor alt var fremmed, *isnende fremmed*«. Mesteren herfor var Giordano Bruno med hans Lære om en uendelig Verden og en uendelig Gud.

Troels-Lund er for barmhjertig til at lade Nutidsmennesket staa alene i denne *isnende Luft*. Nogen Vej tilbage til Verdensægget eksisterer ganske vist ikke. Men Menneskeaaanden har fundet sin Befrielse ved paa samme Tid at vende Kikkerten mod Jorden og faa Øje paa det uendeligt smaa, saa at den føler sig som en Ener mellem de uendeligt store Tal og de uendeligt smaa Brøker. Ja, hvad mere er, Mennesket har lært, at Livet bestaar af uendeligt mange og uendeligt smaa Overgange, det er en Vækst og Udvikling. Selve denne Udvikling viser, at Livet ikke er noget tilfældigt Spil, men har sin Hensigt; det er »en Vækst

84

i Gud op imod Gud«. Hvilken Gud? En uendelig og personlig? Herpaa kan vi ikke give sikkert Svar, vi véd det ikke. Men heller ikke paa dette Punkt stanser Troels-Lund; med kvindelig Blidhed føjer han til, at vi har Lov til at tro og haabe. Og han peger paa den inderste Kærne i den nye Opfattelse, at det onde kun er det ufuldkomne, og at »den sande Indsigt veed sig i Slægt med ethvert Udviklingstrin«. Ikke Overlegenhed, men Medlidenhed bør være Grundstemningen over for de lavere Trin. Og er ikke selve denne Kærlighed til Næsten Spiren til en højere Tilværelse? »Maa ikke Kærlighed selv stamme fra Kærlighed? Troen tror det gerne. Haabet haaber det. Kærligheden mener at føle det«. Gud er altsaa Lyset og Kærligheden. —

»Livsbelysning« er det centrale Værk i hele Forfatterens Produktion, derfor har det været nødvendigt at dvæle saa udførligt derved. Den Modtagelse det fik i Pressen, var meget forskellig. Fra kirkelig Side var man meget lidt glad ved det og fandt nogen Trøst i, at der blev paapeget en ikke ringe Unøjagtighed i Enkelthederne. Det var saaledes ukorrekt, naar Oprindelsen til Madonnaskikkelsen med Barnet og til Treenigheden var bleven henført til Ægypten. Alt dette ramte dog ikke det væsentlige. For saa vidt gælder det samme om Georg Brandes' anerkendende Anmeldelse i »Politiken« (21. Oktbr. 1898), hvori Troels-Lund roses for sin »Aabenhed og Frimodighed« ved at have vist Kopernikus' og Brunos afgørende Betydning for Kirkelærens Fald. Dette var ganske vist meget rigtigt, men Troels-Lund havde villet noget mere. Sank dette da frugtløst til Bunds?

Svaret er givet i Statistiken over Salget af »Livs-

belysning«. Den første Udgave havde kun været paa 1250 Eksemplarer, endnu mindre end det foregaaende Bind af »Dagligt Liv«, »Ægteskab og Sædelighed«. Dette viser, hvor ringe Tiltro Gyldendals Forlag, som i Begyndelsen af Halvfemserne havde overtaget Forlagsretten til »Dagligt Liv«, nærrede til en Succes. Alle-rede det følgende Aar mente dog Forlaget at turde vove en Folkeudgave til halv Pris, ganske vist endnu i det samme Eksemplartal. Men 1901 kom tredje Ud-gave i 1500 Eksemplarer, og 1904 en lige saa stor fjerde Udgave. Altsaa i Løbet af nogle faa Aar 5500 Eksemplarer af en religionshistorisk Bog, der opgav at handle om et svundet Aarhundredes Livssyn! Det er klart, at Læserne har søgt og fundet noget mere deri.

Gaaden er let at løse. »Livsbelysning« kom i en lykkelig Stund. Efter Halvfjersernes og Firsernes Kampalder indtraadte Halvfemsernes Epigontid, da de nye Tanker stod som de sejrende, og en fredeligere Stemning gjorde sig gældende. Sejrglæden var dog ikke stor, snarere beherskede en vis Pessimisme Sin-dene. Samtidigt begyndte det humane Livssyn, der har hersket lige til nu og givet sig saa tydelige Ud-slag i Retsplejens Formildelse og den sociale Lovgiv-ning, at gøre sig gældende. Dette er i højeste Grad i Pagt med den Menneskekærlighed og den Opfattelse af, at »det onde kun er det ufuldkomne«, som fandtes hos Troels-Lund, og hos ham vel kunde føres tilbage til hans Ungdomsstudier over Sokrates. Ny for Sam-tiden var derimod hans Tillid til, at det ikke blot bærer fremad, men opad, og denne optimistiske Tro maatte blive en Manna for mange hungrige Sjæle.

Men gennem det Svar, Læserne fik paa deres Nu-

tidskrav, vakttes tillige deres Interesse for Renæssanceaarhundredets Synsmaade, og dette førte atter til, at Opmærksomheden rettedes mod de foregaaende tolv Bind, den egentlige Kulturhistorie. Tidligere havde det været »de dannede«, som interesserede sig for den letlæselige Bog; nu begyndte en Spredning af Værket over hele Landet, der gav sig rørende Udtryk i taknemlige Breve til Forfatteren. Man kan forstaa den Tilfredsstillelse, det maatte berede ham at høre fra en fynsk Urmager som Repræsentant for »Herr Professorens mange beundrende, ukjendte Læsere«, eller fra en laalandsk Smedemester at modtage »den varmeste Tak for, hvad De har bidraget til at løfte Sløret for svundne Tiders Liv. For mig selv,« tilføjede den sidste, »har navnlig »Livsbelysning« haft en gennemgribende Betydning, idet den har givet mig Mod til at gøre Springet fra forældede Dogmer til det klare Dagslys, det jeg fra min Ungdom mente at burde, men frygtede for«.

Ogsaa denne Strøms Styrke er det muligt at maale. Efter at den første og dyre Udgave af »Dagligt Liv« i 1901 var blevet afsluttet med det smukke Bind »Livs-afslutning«, — Aaret i Forvejen var »Sundhedsbegreber i Norden« udkommet, der slutter sig nøje til »Livsbelysning« — fulgte 1903—04 den første Folkeudgave til en Pris af kun 20 Kroner og trykt i 7500 Eksemplarer. 1908—10 kom tredje Udgave, der var illustreret og tryktes i 10000 Eks.; 1914—15 fjerde Udgave, et simpelt Optryk i et lige saa stort Oplag. Mens disse Linjer skrives, er ogsaa denne udsolgt, og en ny Udgave paatænkes fra Forlagets Side. Dette vil altsaa sige, at der i Øjeblikket er spredt ca. 29000 Eksemplarer af dette Værk over Landet, en folkelig Sejr, der

søger sin Lige. For første Gang havde Danmark faaet en virkelig populær Historiker. Selv A. D. Jørgensens Indflydelse var langt mere begrænset, indskrænkede sig til bestemte Kredse inden for Folket.

Ogsaa Troels-Lunds øvrige literære Produktion kom til at høste Godt af den Popularitet, der omstraaede »Dagligt Liv i Norden«. 1910—12 samledes alle disse Skrifter under Titlen »Historiske Fortællinger. Tider og Tanker« og udgaves i 5000 Eksemplarer. Selv et Ungdomsskrift som »Mogens Heinesøn«, der ikke hører til Troels-Lunds betydeligere Arbejder, indlemmedes i »Gyldendals Bibliotek«s Kroneudgave i 10000 Eksemplarer. Det var ganske nye Lag af Folket, der herigennem vandtes for historisk Læsning og Tænkning.

Troels-Lund havde i en Alder af omtrent 60 Aar omsider tilkæmpet sig den almindelige Anerkendelse, ja, han var bleven en berømt Mand. Over hele Skandinavien strakte hans Ry sig. Oscar Montelius lykønskede i Letterstedts Tidsskrift »både författaren och hans land« og udtalte, at han »på ett mäterligt sätt« havde behandlet de store Spørgsmaal. Spøgefuldt endte han med at sige, at hvis den romerske Kirke havde Rede paa Bogen, vilde den sikkert sætte den paa »Indeks«, ligesom i sin Tid Kopernikus' Værk.

Ogsaa den officielle danske Videnskab erklærede sig nu for tilfredsstillet. Thi som en Erklæring i denne Retning maa man vel opfatte, at Troels-Lund fik tildelt den højeste videnskabelige Udmærkelse, Pladsen som Medlem af Videnskabernes Selskab.

»De store Fugle skal have Modvind for at lette«, siger Johs. V. Jensen i sin Skildring af Troels-Lund.

a det nye Aarhundrede brød frem, var Troels-Lunds Navn saaledes blevet et stort Navn. Men han blev ikke et kendt Ansigt i den lille førende Skare i Hovedstaden. Saa godt som aldrig traadte han offentlig frem, kun de, der boede i St. Annækvarteret, kendte ham, naar de daglig saa ham færdes paa Vejen til sine ensomme Vandringer i Dyrehaven eller til Kontoret paa Amalienborg. Her skabte han som Ordenshistoriograf fra 1897 Arkivet af Selvbiografier over Dannebrogssiddere og Dannebrogsmænd, der en Gang vil blive en af Kilderne for det biografiske Leksikon, som skal afløse Brickas. Der er noget, som minder om Frederik Paludan-Müller i hans Iver for at lade det personlige Liv skjule sig bag den literære Fremtræden. En nobel, lidt bøjet Skikkelse, der forsigtigt skred frem over Brostenene; et hvidskægget Hoved med usædvanlig høj Tænkerpande; en halvhøj, rolig Stemme, der ligesom prentede Ordene. Det var en Mand af den gamle Skole; mange syntes, en Markiskikkelse fra det gamle Frankrig.

Men den lille Skare af Venner, der mødtes med ham og hans Hustru i Hjemmet, t. Eks. ved den aarligt tilbagevendende Fødselsdagsfest d. 5te September, sandede, at her sad en lykkelig Mand. De mindes ham med det blaa Sund som Baggrund i Villaen ved Charlottenlund, staaende for Bordenden og talende i skæmtefuld Form, men med en Understrøm af Varme. Det var som selve Vandet derude, hvor der under

Overfladens Bevægelse gik en Understrøm, oftest i modsat Retning. Havde det ikke været paa samme Maade i hans Liv, at hans Skib var blevet ført stolt frem trods Kontrastrømmen i Overfladen, fordi han var i Pagt med dybere liggende Kræfter?

Og naar man har rejst sig fra Bordet, »folder han sig ud i Vennekredsen« — for at citere Fr. v. Jessen (»Illustr. Tidende« 4. Sept. 1910) — »som en Blomst i Solvarmen . . . Altid selvstændig, altid mærkelig upaavirket af andres Slutninger udvikler han sine Anskuelser og iklæder dem en straalende Form«. Han er ingen naturlig retorisk Begavelse.« Naar derimod i en Samtale et Emne, der ligger ham paa Sinde, trænger sig frem, fanger han det ind, tager det til sig, — og da oplever man de mærkeligste Ting. Som Fakiren, der for Ens Øjne fremtryller et frugtbærende Træ af det lille, uanselige Frø, saaledes har Troels-Lund det i sin Magt paa et Øjeblik at faa en Fremstilling til at svulme og glimre; de Billeder, han vælger, er ikke blot mangfoldigt skiftende, men overraskende, undertiden ligefrem forbløffende. Ofte har jeg, naar jeg lyttede til disse pragtfulde Improvisationer, som formelig kan fylde en Pennens Mand med Vellyst, ønsket mig, at jeg kunde stenografere; men jeg har trøstet mig med, at Kunsten dog vilde være unyttig, fordi Professor Troels-Lund vilde bryde af med en Vits, i samme Øjeblik han saa, at han talte til et Gengivelsesapparat, ikke til et Menneske«. —

Det var forstaaeligt, at der gik nogle Aar efter »Dagligt Liv«s Afslutning, før Forfatteren atter samlede sig til større Opgaver. Alt som Tiden gik, traadte Planen om en tilsvarende Skildring af den politiske Historie mere og mere i Baggrunden. Men han kunde

dog ikke modstaa Fristelsen til at udnytte det Materiale, han havde faaet indsamlet, og vende tilbage til en af sin Ungdoms Yndlingsskikkelser. 1906 udkom »Peder Oxen«, en Livsskildring paa 300 Sider.

Sammenlignede man den med den gamle »Skitse« om Peder Oxes Tilbagekomst, saa man, at for det Partis Vedkommende, hvor de to Arbejder faldt sammen, var meget vundet og lidet tabt. Vundet var en større Forsigtighed i Slutningerne, en større Forfyldelse i de foreliggende Spørgsmaal. De forløbne tredive Aar havde givet Troels-Lund en dybere Forstaaelse af Afstammings- og Udviklings Betydning. Den ustyrlige Torben Oxen; Rigshofmesteren Mogens Gøje med hans Godssamlinger og Evne til forsigtigt at søge til det sejrende Parti, dog saaledes, at han herigenem »tjente sit Land allerbedst«; dennes Broder, Henrik, med hans uegennyttige Troskab mod Christiern II; alle disse og flere føres frem i Indledningen og giver deres aandelige Tilskud til den fælles Ætling, Peder Oxen. Mest synes han i Begyndelsen at skulle slægte sin Morfader, Godssamlere Mogens Gøje, paa. Men da i 1558 alt styrter sammen om ham, og han med Opgivelse af Rigsraadsplads, Lensmandsstilling og egen Ejendom maa forlade Danmark, sporer man snart, at der ogsaa er andet Blod i ham, først og fremmest en god Del af Oxernes Ustyrlighed og Hævnlyst. Han drager til Europas Heksekedel, til Lothringen, til Christiern II.s Datter Christines Hof.

Ved Siden af Peder Oxen staar som Pendant den unge Konge af Danmark, men som den fødte Modsetning, at sige det med eet Ord: Fantasten. Den historiske Forskning har hermed næppe fældet sin afgørende Dom over Frederik II, men at Peder Oxes

senere Styre betegner et virkeligt Systemskifte i Forhold til den Politik, som Frederik II drev under Syvaarskrigens første Aar, underligger ingen Tvivl.

Mere og mere lægges Traadene nu i denne anden Del af Bogen saaledes til Rette, at de to stridende Parter, Kongen og Adelsmanden, tvinges til at nærme sig til hinanden. Kongens Politik spiller Fallit ved Krigen, og han staar paa bar Bund, saa at den danske Adel kræver Peder Oxes Tilbagevenden for at støtte det vaklende Kongedømme. Hvad der driver Peder Oxe til en Forsoning, er mindre klart; med Rette har Troels-Lund peget paa hans genvaagnende Hjemkærlighed, muligt er det vel ogsaa, at han trods alt fandt sine personlige Udsigter mest lovende i Fædrelandet. At han kunde drage til Hjemmet i god Forstaaelse med Enkehertuginde af Lothringen, har altid staaet, og stod ogsaa for Troels-Lund, som en uløselig Gaade. Han kunde ikke vide, hvad først et Arkivfund i München 1913 klarlagde, at Peder Oxe i Danmark efter Hjemkomsten opfattedes som Bærer af en lothringssk-venlig Politik, hvad der forklarer Enkehertuginde Christines imødekommende Holdning over for ham. En anden Sag var det, at hun til syvende og sidst blev narret for den ønskede Forbindelse mellem hendes Datter Renata og Kong Frederik.

Kort sagt, Peder Oxe vender hjem, og et nyt Styre begynder. Troels-Lund opfatter ham som Fredspolitik i Modsætning til den krigerske Konge; at han skulde have været det straks fra Begyndelsen af, har man ganske vist betvivlet, men det er dog vist, at han allerede Aaret efter Hjemkomsten stod som en bestemt Modstander af Krigspartiets Fører, Daniel Rantzau, der endog drog Sværdet mod ham i Kongens Nær-

værelse, og at Peder Oxe af Tyskerne i Hæren opfattedes som deres Uven (se Papirerne i München). Efter 1570 er der da heller ingen Tvivl om, at han vil Fred i Norden. Det er ham, som bringer Finanserne paa Fode, støtter Nils Hemmingsøn, Anders Sørensen Vedel og Tyge Brahe o. s. v.

Rammende karakteriserer Troels-Lund hans Særpræg: De raske, bestemte Vendinger, naar Vanskelighederne taarnede sig for højt; Evne til igen at faa fast Grund under Fødderne, saa snart den Strøm, der havde revet ham bort fra Udgangspunktet, blev mindre stærk; Rigdom paa Ideer, som peger fremad mod kommende Tider; Hensynsløshed under Gennemførelsen deraf, naar Hindringerne lod sig besejre. Han minder ganske vist om Johan Friis, Nils Kaas og Christoffer Valkendorf. »Mellem dem og Peder Oxe mærker man dog en Artsforskel. De er kun eet og samme. Men i *ham* er der dobbelt Bund. Ikke blot som i Johan Friis' Lunhed. Men han har gennemgaaet en Udvikling. Oprindeligt modstridende Bestanddele har i ham indgaaet en Blanding, en Gæring. Sluden er blevet klaret, der er foregaaet en Forædling, opstaaet en højere Art«.

Man maa dobbelt beundre det fyldige Billede, som Forfatteren har kunnet give af sin Yndling, naar man husker, at han ved Konstruktionen af det kun har haft opgivet en Række spredte Punkter, der ikke syntes at skulle kunne forenes. Alene som Kunstværk betragtet har derfor Peder Oxe-Skikkelsen i Troels-Lunds Gen-givelse sin absolute Værdi. Skulde det ske, at Fremtidens Videnskab forandrer visse Træk og Maal, vil Troels-Lunds »Peder Oxe« dog altid have sin psykologiske Eksistensberettigelse.

Den vandt da ogsaa en sjælden Popularitet. Selv de Kredse, der af religiøse Grunde havde taget Afstand fra »Livsbelysning«, deltog i Tilfredsheden over den nationale Værdi, der herigennem var bleven skabt. I tre Oplag paa tilsammen 4000 Eksemplarer spredtes Bogen over Landet, før den genoptryktes i de »Historiske Fortællinger«s 10 000 udødelige.

Men Aaret 1906 var ogsaa i en anden Henseende et af Troels-Lunds heldige. Fra hans Haand fremkom et andet Skrift, som fik en særlig vidtrækkende Betydning. I den foregaaende Sommer, da Opløsningen af Unionen mellem Sverige og Norge fandt Sted, var der ogsaa gaaet en hel Del i Stykker mellem Danmark og Sverige, hvor man opfattede Øresundsstatens Holdning under Bruddet som uoverensstemmende med aandelig Neutralitet. Paa en Tilskyndelse fra svensk Side om at redegøre for sit Syn paa Skandinavismens Fremtid formede Troels-Lund sit lille Skrift »*De tre nordiske Brødrefolk*«.

Allerede Anslaget er godt: »Den Folkestamme valgte ikke ilde, der i hin Tid, da Folkene endnu vandrede, foretrak at slaa sig ned i Skandinavien«. Saa kommer i korte og prægnante Sætninger Karakteriseringen: »Vel var her ikke Sydens Varme og Frugter, men nok af Vildt; Fisk i Elv, i Sø og Hav; villig Jord, hvor Skoven veg for Ild og Økse. Og Solheden brændte ikke Daadkraften ud. Den kølige Luft heroppe, hvad enten den lettere og lettere vinked op over Fjeldet eller den muntert strøg ind over Fladland mellem Vesterhav og Østersø, friskede Sindet, gjorde Arbejd og Idræt kært«. Og saa Skildringen af de tre Lande hvert for sig og den Befolkning, de frembragte, en Karakterisering, der gaar dybere end Hostrups »pynte-

lige« Svenskere, »magelige« Danskere og »prikne« Normænd. Her er Svenskerne: »En flittig, fattig, fribaaren Slægt, med lyst Blik og Glitter i Lader og Sind som de brede, blanke, glidende Elve, som Mälarn og Siljan i Sollys. Men rundt om denne klare Flade gik der stundom som et tyst Drag af de dunkle Grænsekoves hemmelighedsfulde Gru. Og dybest følte en Underbund som af det haarde Fjæld, ubønhørlig men med en sælsom Metalklang«.

Saa skildres de tre nordiske »Drenges« Udvikling og de Forsøg paa Samvirken mellem dem alle eller paa et Storrige for hver enkelt af dem, som Tiderne har set, fra Kalmarunionen til Skandinavismen og Unionsopløsningen 1905. Med stor Sindighed skiftes der Ret mellem de stridende Parter: »Ifølge al Udviklings Lov maatte den norske Synsmaade vise sig at være den stærkeste. Den besad Vaarens Evne til at drage alle spirende Kræfter til Topskudet [d. v. s. til at samle al national Kultur om Frihedskravet]. Herimod ejede den svenske Synsmaade ikke andet end Høstens rolige Ret og kølige Klarhed«. Og som Resultatet af denne Vandring gennem Nordens Historie opsummerer Troels-Lund: »Nordens politiske Enhed under een Hersker synes da kun et Drømmebilled . . . De nordiske Folks Forening bestaar i enig Samvirken mellem tre frie, af hinanden uafhængige Folk, der stræber mod samme Maal. . . . Fred er Nordens Maal«.

Men denne Fred bevares kun ved væbnet Neutralitet. Store Farer truer de nordiske Folk fra Naboerne Rusland og Tyskland, og herimod er de alle henviste til at søge Støtte i Vesteuropa, særlig i England. Alligevel er der adskilligt, der tyder paa, at Faren ikke varer evigt. Vore fælles Fjender Tyskland og Rus-

land maa støde sammen paa Landjorden, i Spørgsmaalet om Østrigs Deling, hvorved det polske Saar atter vil bryde op. Men hvad der er vigtigere er, at den Skumpelskudstilling, Nordens Folk i det sidste Hundredaar, siden Industrialismens Opkomst, har indtaget over for Europas Storstater, saa at »Nordboerne tog sig ud som maabende Landsbybørn ved Siden af de voksne fremmedes Automobil«, nu er ved at ændres til det bedre. »Magtpunktet paa Jorden er ved at flytte sig . . . En Anelse gaar gennem de fordums Stormagter i Evropa om, at det var et Blændværk, hvad man saa fast troede paa endnu for halvt hundrede Aar siden, at hele Jorden tilhører Evropa«. Men under disse Forhold former Skandinaviens Udsigter sig relativt gunstige, da det ikke som de større Lande er henvist til en Industri, der arbejder med andre Verdensdeles Raaprodukter. Saaledes aabner der sig et lysere Udblik for Norden end for de fleste andre evropæiske Stater. —

Der var forskellige Misforstaaelser i den ældre, historiske Del af Skriftet, — som forøvrigt kun omfattede en meget ringe Del deraf, — men Grundsynet, at de nordiske Folk ikke har deres Stortid liggende i et fjernt Halvlys, men at de endnu er »unge« Folk med Fremtid foran sig, var rigtigt nok. I vore egne og de nærmest kommende Dage var der loddet med Skarp-sind og Nøgtørhed, saa at det optimistiske Fremtidsperspektiv, som Troels-Lund fremrullede, syntes underbygget. Der var her i hans Klarhed noget, som mindede om hans Skrifter fra 1880erne i Forsvars-sagens Tjeneste. Og disse Tanker var indfattede i en Ramme af poetiske Billeder (man lægge Mærke til, hvor ofte det lille Ord »som« forekommer for at be-

96

tegne en Sammenligning!), der gav Skriftet en betagende Virkning. Der er næppe heller Tvivl om, at det gjorde en ikke ringe Del af den Nytte, som var tilsigtet dermed. Jeg har personlig hørt en Dansker fortælle, hvorledes han ved at oplæse Stykker af »De tre nordiske Brødrefolk« for svenske Venner opnaaede, at deres Bitterhed og Misstemning veg Pladsen for et roligere Overlæg og en Forstaaelse. —

Ved Siden af disse to Sejre betød det mindre, at det tredje Skrift, som kom et Par Aar senere, ikke kunde betegnes som fuldt lykket. Til det store Samlingsværk »Verdenskulturen« leverede Troels-Lund 1909 en Artikel om Renæssancetidens evropæiske Aandsstrømninger; det udkom ogsaa særskilt under Titlen »Nye Tanker i det 16. Aarhundrede«. Han har her efter egen Opgivelse villet vende Ryggen til den nordiske Stue og se ud ad Vinduet paa det store optrækkende Uvejr, hvoraf kun en Snip kom over vort Hus, mens det meste raste ud andet Steds. Vi har allerede tidligere set Prøver paa den fortrinlige Form, hvori disse Tanker er klædte, men det kan ikke skjules, at der ved Siden af meget aandfuldt ogsaa er meget søgt i den lille Bog. Det er saaledes søgt, naar Troels-Lund lader de spanske Tyrefægtninger være en Mindelse til Folket om den aarhundredlange Kamp mellem de kristne og de vantro, »Bjergenes lette Beboere mod Slettedyrets plumpe Kraft« (de lette mauriske Ryttere!). Og det er urigtigt, naar han opfatter Spaniens Kamp for Verdensmagten som dikteret af religiøse, i Stedet for af storpolitiske og dynastiske Motiver, ligesom det er en fejl Udviklingslinje, naar han anser »Naturretten« for opstaaet under reformert Indflydelse, da den er meget ældre og stammer fra

Middelalderen, for ikke at sige fra Antiken. Dette er kun Eksempler. Man faar det Indtryk, at den næsten 70aarige Forfatter ikke har fulgt tilstrækkeligt med i den moderne videnskabelige Literatur ude i Evropa om det 16de Aarhundredes Problemer. Han har undertiden foretrukket at spekulere sig Tidens Tanker til, og selv herved har et Anlæg hos ham svækket hans Evne til at forfølge Udviklingslinjerne, nemlig hvad Goethe betegnede som sin »Lust zu fabulieren«.

Bedst i Bogen er vel Fremstillingen af Kvindeproblemet, og dette Spørgsmaal, som Troels-Lund dyrkede rigtigt con amore, gjorde han senere til Genstand for videre Udarbejdelse i forskellige Skrifter, navnlig »Mand og Kvinde; Renæssance-Brydninger hos de latinske Folk«. Det er desværre gaaet ret upaaagtet hen, da det aldrig udkom for sig, men kun som et Led i Samlingsudgaven »Historiske Fortællinger«. Men det var en bedre Skæbne værd, thi det hører til hans ypperste, og det kan t. Eks. anbefales atter og atter at søge tilbage til Skildringen af Montaigne i Slutningen af Bogen. Dette Emne, der dannede et naturligt Appendiks til Bindene om Bryllup i »Dagligt Liv i Norden«, blev første Gang taget op af Troels-Lund uden egentlige Forarbejdere, og han var i Stand til her at levere det virkelig fuldendte. —

Troels-Lund nærmede sig altsaa de Halvfjers. Hans Helbred havde længe være vaklende, lige fra han i 1885 var bleven overanstrengt ved Artiklerne til Carl Halls »Vort Forsvar«, saa at han stadig led af Svimmelhed, ja endogsaa til Tider troede at være udsat for apoplektiske Anfald. En Opmuntring og Forfriskning havde i mange Aar smaa Sommerrejser til Udlandet været. Efter at han med Understøttelse af den

Letterstedtske Forening havde foretaget Studierejser i Norden til »Dagligt Liv«, var han bl. a. 1880 i Pyrenæerne, 1891 ved Oban i Skotland og 1895 i Stockholm og St. Petersborg. I de senere Aar var navnlig paa Grund af en Familieforbindelse Bergen blevet hans Rejsemaal, og han blev saa fortrolig med denne Stad som med ingen anden nordisk By uden for København, hvad der sikkert havde Betydning for hans Studier. 1907 fulgte han med Kong Frederik VIII paa den store Færd til Island, efter at han i Forvejen havde holdt Sommerforelæsninger i Stockholm.

Da konstaterede Prof. Gram i 1908 — altsaa under Udarbejdelsen af »Nye Tanker« — Hjerteforkalkning hos ham og forberedte hans Familie paa, at en Afslutning kunde komme uden Varsel. Den øjeblikkelige Følge heraf blev en Rejse til Lugano, det varigere Resultat en overordentlig forsigtig og systematisk Livsførelse, der bl. a. lod ham trække sig tilbage fra al Deltagelse i Møder og fremmede Selskaber. Dette var efter hans Anlæg og Vaner sikkert kun et ringe Offer. Hans Liv gik som et Uhr, kun Søndag Eftermiddag samledes han med den snævre Kreds af Venner i sit Hjem til et gæstfrit og aandfuldt Samliv.

I denne Periode faldt Halvfjersaarsfødselsdagen d. 5. Septbr. 1910. En Deputation overrakte da Troels-Lund et Billede af ham, malet af Knud Larsen og bestemt til at ophænges paa Frederiksborg Slot. I den medfølgende Adresse, der var forfattet af en Elev af Troels-Lund og kunstnerisk udstyret af Prof. Hans Tegner, fremhævedes bl. a. den »banebrydende Tanke« og »selvstændige Helhedsopfattelse« i »Dagligt Liv i Norden«; Værkets »Stemningsfylde og Lune« og »den kunstnerisk fuldendte Form«. Det første af disse Ud-

tryk var hentet fra Prof. Kr. Erslevs Universitetslærebog, hvilket ogsaa viste det Omslag i Bedømmelsen af Troels-Lund, som i Tidens Løb havde fundet Sted. Adressen var underskrevet af mange Navne, og blandt Indbyderne til den var der Mænd som Jacob Appel, Georg Brandes, Fr. Buhl, Einar Christiansen, H. V. Clausen, Kr. Erslev, G. A. Hagemann, H. P. Hanssen, Niels Hjort, Edv. Holm, Johs. V. Jensen, Kloppenborg-Skrumsager, A. C. Larsen, Karl Larsen, Jul. Lassen, Henning Matzen, N. Neergaard, Nis Nissen, Henrik Pontoppidan, Alfred Poulsen, Carl Jul. Salomonsen, Vilh. Thomsen, Ludv. F. A. Wimmer og H. G. Zeuthen. Dette vidner noksom om, paa hvor bredt Grundlag Anerkendelsen af ham nu hvilede. At Pressen i alle nordiske Lande samtidig var fuld af Artikler om ham, og at der strømmede et Utal af Breve ind til ham, behøver knapt at nævnes. Her skal kun anføres, hvad der maaske var ham dyrebarest, en Fællesskrivelse fra de 15 Elever i 2den Gymnasieklasse i Karen Kjærs Skole, der læste et Stykke af hans »Peder Oxe« højt og i Beundring herover ønskede ham at opleve at se, hvad Peder Oxe havde haabet paa: Fremvæksten af en ny og frejdig Slægt i Danmark, men det en, som skyldte Troels-Lunds Arbejde en Del af sin Udvikling. Et Par Dage efter Jubilæet kom et Brev fra Kollegaen, gamle Pastor H. F. Feilberg i Askov: »Kommer jeg end, som tyndt øl og tjærekande (den var fastgjort bag ved de gamle bøndervogne) bagefter — vi langt ude paa bondelandet passer ikke ret ind i de kbhvske kredse, — beder jeg Dem modtage ogsaa mine venlige ønsker for de år, få eller mange, De måtte have tilbage. Min gamle fader ytrede engang, at af alle jordens riger og lande var alderdommen det skønneste

og lykkeligste, — hans gamle søn er omtrent kommen til samme overbevisning. Måtte en lys, lykkelig, arbejds- og minderig alderdom blive Deres lod!

Ingen af dem anede, i hvor høj Grad dette skulde gaa i Opfyldelse. I de nærmest følgende Aar blev der endnu mere stille om den gamle Forsker; talte man med ham, fik man at vide, at han var sysselsat med at skrive sine Erindringer, der mere skulde handle om hans »religiøse Udvikling«, end om de Mennesker, han i Tidens Løb havde truffet. »Betydningen heraf,« sagde han en Gang, »bliver snarere mindre i ens Øjne med Aarene«. Samtidig fulgte han godt med i det ydre Livs Begivenheder, og navnlig da Verdenskrigen brød ud i Sommeren 1914, fyldte dens Forløb og forventede Udgang ham med stærk Interesse, selv om han aldrig nærrede Tvivl om Resultatet. Mere og mere følte han sit personlige Liv paa de mange forskellige Omraader, hvor han havde virket, som et Kald; Op-gaverne var bleven lagte paa hans Skuldre af en højere Magt. Han bekendte sig som Tilhænger af en »humoristisk«, d. v. s. optimistisk Livsopfattelse, troede paa en »Udvikling uden Grænse« og brugte Billedet af »en Boble, der stadig stiger højere og bliver klarere belyst«. Selv betegnede han denne Livsanskuelse som religiøs.

I 1917 ramtes han af den store Sorg, at hans Hustru, der havde fulgt ham i næsten halvtresindstyve Aar, gik bort. Hans Anelse om, at Døden kun er Indgangen til en højere Tilværelse blev til Vished og hjalp ham til at forvinde Slaget. Grundlovsdag det følgende Aar mødte jeg ham i Holmens Kanal og fulgte ham over Gammelholm til hans Hjem. Det var i de Dage, da Tyskerne under det store Fremstød mellem Soissons

og Rheims kun stod 40 km. fra Paris. Troels-Lunds Tro og Tillid var urokkede. Han var samtidig fuld af Tanker over Europas Fremtidsudvikling og havde forgæves søgt at komme til Klarhed over, hvad det var for et Princip, Individualisme, Nationalisme eller Internationalisme, som vilde komme til at beherske Udviklingen. Nu troede han, at det ikke kunde nytte at se paa Momenterne enkeltvis, da de kunde udlægges paa alle Maader, »ligesom en Kniv kan bruges individuelt, samtidigt til Forsvar og til Angreb«. Hvis man prøvede derpaa, vilde Udviklingen blot svare: »Det er Sludder«.

Vi var stansede paa Broen over Nyhavn. Jeg advarede ham mod Træk. »Ja, Træk skal vi Danske i Fremtiden leve af«, lød Svaret med en Vits, og han gik videre med at skildre, hvor vanskelig Fremtiden vilde té sig, naar ikke blot Jorden, men ogsaa Vand og Luft var blevne Stridsemner blandt Menneskene. Nogen Trøst fandt han ved at se paa de to kæmpende Folkestammer, som syntes at skulle bestemme Fremtiden: Den germanske og den angelsachsiske. De var jo begge udgaaede fra Norden og syntes at være de mest levedygtige. Maaske vilde det ende med en Forsoning mellem dem, ligesom Danmark i sin Tid opstod, da Jylland og Skaaneland smeltede sammen. »Man maa være Optimist. Vi er Lysinger. Vi lever af Lys og Varme«. —

Den følgende Sommer 1919, da Troen og Tilliden var bleven belønnede, blev jeg kaldt ud til ham i Charlottenlund, fordi han var mistrøstig over Regeringens Opgivelse af 3dje Zone og nærede stærk Uro for, at dette ogsaa vilde betyde Snigløb mod 2den Zone, særlig Flensborg. Da vi havde drøftet dette

Spørgsmaal til Ende, gik han over til at tale om et nyt Værk, som han havde under Arbejde. Efter Hustruens Død havde han nemlig tabt Lysten til at fortsætte Memoirerne i den gamle Skikkelse. Desuden forekom det ham anmassende under de ydre Kæmpebegivenheder at beskæftige Læsere med sin egen »Ube-tydelighed«. Han vilde nu vise det 19de Aarhundredes religiøse Udvikling bort fra Kirkelæren som Bidrag til en Forstaaelse af, hvorledes han selv var naaet til »Livsbelysning«. Denne Udvikling vilde han skildre hos de ypperste i Aandslivet, samt hvorledes der her var blevet stadig større Rum for Personligheden. Dansk Religion var i hans Øjne en Lyslære; her kunde ingen Tro trives paa, at Mørket skulde være en med Lyset jevnbyrdig Magt. Men han var ikke bleven staaende ved »Livsbelysning«. Han havde den Gang været Agnostiker; siden havde han udviklet sig videre i positiv Retning, og var ved Hustruens Død naaet til fast Tro paa Udødeligheden. Objektiv Religion fandtes ikke; den var forskellig for hver af os, selv om den bar samme Navn. Man traf ganske vist sjældent Udødelighedstroen hos yngre Mænd, som følte Kræfterne i sig; ikke en Gang Oehlen-schläger som ung havde den.

Det nye Værk var maaske mindre fast og klart end »Livsbelysning«; han vilde ogsaa paa sine Steder blive nødt til at gentage, hvad der allerede en Gang var sagt i samme Bog. Første Del vilde forhaabentlig, men dog næppe blive færdigt til 80 Aars Fødselsdagen. To store Bind laa skrevne, men der vilde ialt blive tre. (Efterhaanden udvidedes dog Planen til fire Dele.)

Han saa udmærket ud og var i fuld Vigør, blev

staaende i Timevis ved Vinduet ganske utrættet, mens han udviklede alt dette for mig. —

I den paafølgende Vinter og i Sommeren 1920 arbejdede vi flittigt med Gennemsyn og Trykning af det færdige 1ste Bind. Det naaedes. Samtidig forberedtes der ikke blot fra anden Side nye Adresser og Deputationer, men ogsaa til videre Kredse bredte Deltagelsen sig. Studenterforeningen bestemte en Fest med paafølgende Fakkeltog til Troels-Lunds Bolig i Kvæsthusgade paa den Aften, der gik forud for Fødselsdagen.

Det var raakoldt Vejr med Ruskregn. Alligevel blev det et betagende Øjeblik, da Stemmen klar og tydelig lød ud over de unges Hoveder:

»Tak, mine unge Venner, fordi De har villet hædre mig i Anledning af min 80 Aars Fødselsdag. Kun vækker Anledningen lidt Betænkelighed hos mig. Ikke fordi jeg egentlig tvivler om de 80. Men jeg føler selv kun en ubestemmelig Alder, slet ikke saa meget langt fra Deres.

Det kommer vist af, at jeg fra Barn har været vant til at nære Haab og holde af. Det er utroligt, saa meget der er at nære Haab om og at holde af, naar man blot ser sig rigtig omkring.

I Aarenes Løb er jeg naaet til den Opfattelse, at Haab og Kærlighed er det holdbareste af alt. De er livsfornyende, livsbekræftende, de er Livet selv.

Ifølge denne Opfattelse er jeg bleven Lysseer.

Hvad det er at være Lysseer? Lad mig tage dette Øjeblik som Eksempel. Jeg ser alle disse Lys om mig, og de tiltaler mit Øje, skønt jeg godt véd, baade at Fakler kan ose, og at de alle snart vil slukkes. Men hvad der dog mest glæder mig,

er alle de mange klare, venlige Blikke, som jeg i dette Øjeblik i Faklernes Skær ser rettet mod mig.

Som Lysseer ser jeg i disse Blikke en Bekræftelse paa, at De deler mit Livssyn, og at det er som Meningsfæller, De er kommet her iaften og vil hædre mig. Tak derfor, dette har virkelig glædet mig. Ogsaa paa Deres Vegne, thi jeg ser i Lyssyn, bygget paa Haab og Kærlighed, den stærkeste bærende Livskraft. Den viser Vej, den virker Villie.

Ikke blot i den enkelte, men i et helt Folk. Vi har i disse Dage i Forening oplevet at se et af vort Folk i to Slægtled næret inderligt Haab blive opfyldt, *delvis* opfyldt. Jeg siger til Dem: Haab det videre, opelsk det videre, saa at det halvt opfyldte bliver helt, og alle Danske kan blive forenede..

Haab og opelsk videre, hvad der er Haab og Kærlighed værd, en ny, haardfør og sejt Slægt, der vil tage Lyssynet i Arv efter Dem og føre det fremad.

Jeg samler vore Ønsker i et Leve for vort Fædreland, et tredobbelt Leve for Danmark og Norden!«

Den følgende Dag var det ikke blot den 80-aarige Tænkter, som modtog Gaver, men som selv gav. Gaven hed »*Bakkehus og Solbjerg, 1ste Del*«. Det blev en stor Overraskelse for alle, at den gamle Forfatter efter en ti-aarig Tavshed kunde udsende et saa levende og ungdomsfrisk Arbejde. Om megen Optimisme vidnede det, at han lovede endnu tre Bind. Men den største Optimisme viste han ved den Aand, som gik gennem Bogen. Her var en Olding, der havde faaet det bedste ud af sine sidste Oplevelser; ikke blot glædede sig ved under Verdenskrigen at have set »en saadan Sum af Virkemod, Kærlighed til Fædreland og Villighed til glad at give sit hele Eje, Livet selv«, men, hvad der var mere, af sine personlige Sorger uddrog nyt Stof

til at udvikle sit milde, lyse Livssyn videre. Klog af Skade ved »Nye Tanker«s Skæbne advarede han i et skæmtefuldt Forord sin Bog mod at vove sig uden for Norden, thi kun dér forstod man dens Ord og dens Indhold.

Værket var en naturlig Fortsættelse af »Livsbelysning«. Begge Steder vilde Forfatteren skildre en Varmebølge i Aandslivet, en Reaktion mod den kirkelige Tro paa Synd og Anger. Det var hans Tro paa, at Mennesket er »selvforbederligt« og kan udvikle sig mod Lyset og Kærligheden. Disse Tanker var i denne Bog klædte i den Skikkelse, som var Troels-Lund kærest, i Kamma Rahbeks.

Det var et heldigt Greb at vende sig til det sidste Aarhundrede, thi her stod der en Række langt bedre Hjemmelmænd til hans Raadighed end i d. 16de Aarhundrede, hvor Opfattelsen af Liv og Død tit maatte søges i saa magre Kilder, som de adelige Ligprækener. Men der var tillige den Forskel paa det 16de og det 19de Aarhundrede, at det nye Livssyn sidstnævnte Sted var knyttet til en Naturbegejstring, som havde sin Rod i Rousseau. At skildre det nye Livssyn blev derfor at skildre Naturfølelsens Vækst gennem forrige Aarhundrede.

Fremstillingen var samlet om Bakkehuset, denne Oase uden for Frederik VI.s København, hvor Vært og Værtinde, Knud Lyne Rahbek og hans Hustru, formaaede at samle en Menneskealders aandelige Stormænd til Tankeudveksling. Troels-Lund tænkte sig, at Baucis og Filemon i den sjællandske Have med Udsigt fra Bakken over Strand og Sø havde haft en betydelig Indflydelse paa deres Gæster, og at den landlige »Salon« havde virket til at vække Natursansen og

frigøre for Autoritetens Baand. Herimod kan vel indvendes, at dertil var Besøgene paa Bakkehuset for de flestes Vedkommende for sparsomme, og dertil var Knud Lyne og Kamma heller ikke betydelige nok. Men dette er i hvert Fald kun en Indvending mod Rammen, som ikke træffer Billedet, der fremstiller den aandelige Frigørelse i Danmark i Aarene 1815—30.

Grundtanken var, at A. S. Ørsteds og Clausens Kamp mod Grundtvig og Lindberg ikke alene burde opfattes som det 18de Aarhundredes Rationalisme mod den nye Tids dybe Kristentro, men ogsaa som Frisindets og Individualismens Sejr over Kirketvangen og Statsherredømmet. Meget ejendommeligt var det ogsaa at se, hvorledes Opfattelsen af Døden som den evige Søvn gennem Naturforklaringen afløste den kirkelige Udødelighedslære, forbundet med Forestillingen om en Dom efter Døden, men hvorledes atter den knugende Tanke om Tilintetgørelse hos H. C. Ørsted, Oehlschläger, Brøndsted og mange andre veg Pladsen for Troen paa et Gensyn med dem, de havde elsket. Man følte her Troels-Lunds Hjerte banke i Takt med disse Mennesker, ikke mindst med Kamma Rahbeks, der ogsaa havde elsket og mistet — om end ikke ved Døden — sin Plejesøn, Johan Ludvig Heiberg.

Kamma Rahbek var i det hele Forfatterens Yndlingskikkelse. Han fremstillede hende »som en Blomst« midt mellem Havens Blomster, viste hendes Økonomi for at holde Huset gaaende (»Bakkehusets himmelske Mekanik«), hendes Selvudvikling gennem Evnen til at le ad sig selv og hendes Evne til gennem sin sunde Paavirkning at bringe Venner som Poul Møller paa ret Køl igen. En Analyse som den af Kammas Brev til J. L. Heiberg er noget af det ypperste,

Bogen rummer, og den er gengivet i den legende Form, som ingen mestrede som Troels-Lund. Der er her høj Luft om en ædel Menneskeskikkelse. Men det er jo forøvrigt næsten udelukkende ædle Mennesker, vi møder i Bogen, et af de faa Tegn paa Forfatterens høje Alder.

Dernæst var det Formen, den uefterlignelige Troels-Lundske Stil, som betog Læseren. Ikke blot de smaa indflettede Billeder, som af den danske Embedsmandstype under Frederik VI, men ogsaa selve Sproget. Troels-Lund havde aldrig øvet sin Kunst som Historieskriver bedre, han overgik sig selv. Om nogensinde kunde man her med Johs. V. Jensen tale om hans »Vølundsind«.

Kun i selve Stemningen kunde man paa saadanne Steder spore den gamle Forfatter. Som naar han skildrede Bakkehushaven, saa at man ogsaa kom til at tænke paa J. L. Heibergs Stemninger i hans senere Aar: »Skønnest maaske, naar i Høst Marken udenfor var mejet, Luften klar, saa man saa langt over til Sverige, mens alle Havens Frugter . . . nikkede modent, og selv de blaa Drueklaser ved Vinduet solduggede tittede ind. Paa denne Aarstid kunde ingen gaa tidligt til Ro . . . Og udeblev Fuldmaanen og svandt ind til en tynd Strimmel, saa lyste i September og Oktober en Stjernehimme, som ingen, der saa den, kunde glemme. Uden mat Overgang til Taage i Synskresens Rand stod den skovindfattet, saa dyb, klar og funkende, at man næsten slog Øjet ned for dens gennemtrængende, talende Blik.« —

I de følgende Maaneder arbejdede Troels-Lund uden at vise Spor til Træthed videre paa sit Alderdomsværk. Anden Del, Tiden 1830—48, blev fuldendt; 108

tredje Del, der skulde omhandle Søren Kierkegaard, naaede saa langt som til dennes Rejse til Berlin; derimod fandtes der af fjerde Del kun et Brudstykke, som gik til det Øjeblik, da Forfatteren blev cand. phil. Anden Del overgik vel snarest den første, selv om den paa sine Steder viste Gentagelser og Bredde. Men der er større Sluttethed over Kompositionen, der er her de ypperlige Analyser af Ingemanns Alderdomsdigte og »Adam Homos« 12te Sang, for ikke at tale om Skildringen af Hauch. Og var end Omtalen af Grundtvig meget kaad, var det i alt Fald ganske velgørende en Gang ogsaa at faa ham set fra den Side. Hvilken Fryghed er der endelig ikke i Omtalen af Paludan-Müllers »Fremtidsmaalet«, naar han her angriber det danske Folks nationale Holdning 1919—20! I det hele blev det klart, hvilken fremragende Literaturforsker, der var gaaet tabt i Troels-Lund, og at »Bakkehus og Solbjerg« maatte regnes mellem hans ypperste Værker.

Han skulde ikke opleve at se anden Del af sit andet Størværk udgivet. Samme Dag han vilde have afleveret det til Forlæggeren, d. 12. Februar 1921, kom Døden blid og smertefri til den gamle Tænkter, saaledes som han selv havde skildret Oehlschlägers og Hauchs Bortgang. Han havde jo, som de, heller aldrig frygtet den, fordi han vidste, at det er Livet, som farver Døden, ikke omvendt, og haabede at Døden »kun lukkede Døren op til en højere Udviklingsform.«

Thi Troels-Lund^d var i en sjælden Grad Livets Mand og en Tilhænger af, at »Livet vil leves«. »Uden Vanskelighed,« har han sagt, »indøves enhver af os i, at det er en daarlig Elev, som kun vil sidde og drømme om, hvad han skal bestille i næste Klasse«.

Han vilde Livet for sig selv og de nordiske Folk, som han tilhørte. Heri laa hans Gerning, og til Løsningen af denne Opgave samlede han i Harmoni Elementer, som hans Tidsalder ellers ofte mødte i indbyrdes Modstrid. Thi han forenede i sig de levedygtige Idealer fra den gamle Tid, Tro paa Danmark, paa Norden og paa Videnskabens Ret, med moderne Tænkning og Aand. Han blev en Bygmester, som utrætteligt og klogt arbejdede mod det Maal, som han aldrig tabte af Syne. Historieforskning og Historie-skrivning var kun een Side af denne Virksomhed; den Kunst, han herunder udfoldede, mere og mere straalende, som Tiden gik, var kun et Virkemiddel. Ligesom Borgerne under Københavns Belejring byggede han paa sin aandelige Vold med Bøssen — rent bogstavelig — liggende ved sin Side. Han var en helstøbt Mand.

Han var en klog Mand. Paa de virkelig kloge Mænds Vis forenede han dermed Naivitetsens Naadegave. Derfor blev han Livskunstneren, der ikke blot arbejdede for Folket i dets Helhed, men for hver enkelt af os. Mange vil maaske sætte ham højere som Tænker end som Historieforsker og højere som Livskunstner end som Tænker. Vi har alle lært af ham. Først og fremmest dette, at det gælder om at høre til de positive Naturer, dem, som bygger.

Uvilkaarligt vil man da spørge, om hans Livsanskuelse ogsaa kan tænkes at have Næring i sig for de kommende Tider. Saa længe den humane, socialpolitiske Aandsstrømning er ved Magten, har han en sikker Tilhængerskare. Men hvorledes, hvis andre Strømninger afløser den?

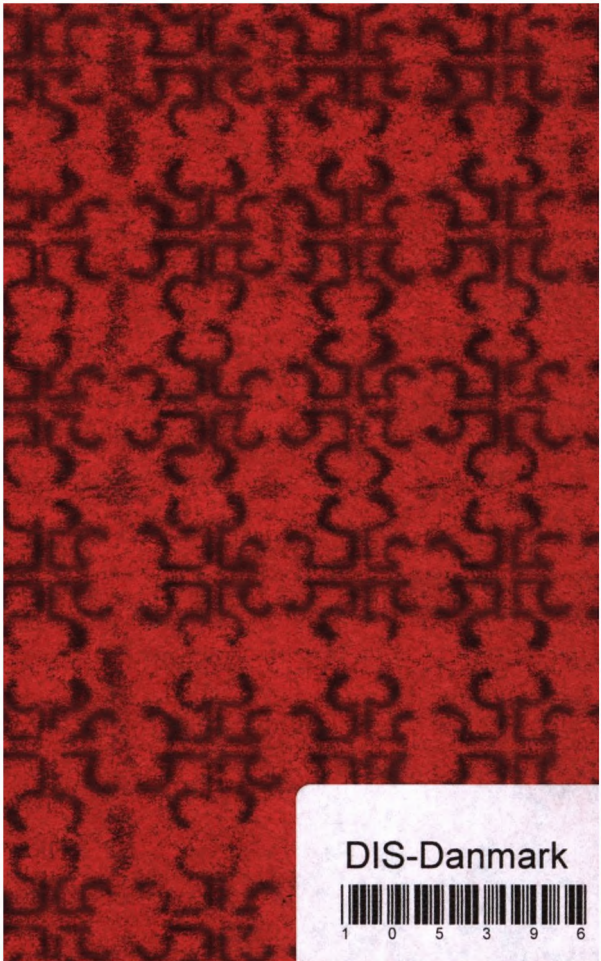
Som Svar herpaa kan der peges paa Troels-Lunds

Ord 1918 om, at ingen enkelt Formel løser Gaaden, den jordiske Udvikling, og at det i endnu højere Grad gælder om det religiøse Problem. Han var selv den første til at indrømme dette, naar han erklærede al Religion for subjektiv, (ligesom han jo beskedent saa sin historiske Indsats i at have stillet Spørgsmaalene). Troels-Lunds Løsning har saa lidt som noget andet religiøst System Almengyldighed. Men er dette Tilfældet, afhænger hans Indflydelse ikke af en Modestrømning. Saa længe der findes ligestemte Sjæle i Norden, Optimister, »Lysinger«, som troer, at det gaar opad, kan hans Grundtanke ikke dø.

Men han vil ogsaa leve som historisk Forfatter. Ved sit Helhedssyn og sine aandfulde Enkeltvuer hører han til vore betydelige Historieforskere, og naar man ser paa ham som Historieskriver, søger man forgæves nogen anden, der kan jevnstilles med ham. Disse Værker er, samtidig med at være nye Bidrag til Historien som Videnskab, paa Grund af deres nationale Farve gaaede lige ind i den danske Literatur og har taget deres Plads i den Række, der begynder med Folkevisen og Christiern Pedersen og hidtil endte med C. F. Allen og A. D. Jørgensen. Som det hed om Folkeviserne:

»De har en Farve
Saa dansk, saa fager,
Som lysblaa Kornblomst
Paa Rugens Ager.«

Der vil Troels-Lunds Værker blive staaende, saa længe dansk Sprog tales, og der findes et dansk Aandsliv.

DIS-Danmark

1 0 5 3 9 6